

Nevâdir Kültüründe ‘Sakîl’ Motifi ve Bir Sakîl Düşmanı: el-A‘meş

Şener ŞAHİN
Dr., UÜ. İlahiyat Fakültesi
senersahin@uludag.edu.tr

Özet

*Arap toplumsal yaşamının ilgi çekici ve reel karakterlerinden “sakîl”, aynı zamanda Klâsik Arap mizahının en canlı figürlerinden biridir. Bu makalede öncelikle, **sakîl** bir karakteri taşıma usullerine ve -mizah çerçevesinde- böyle birinden kurtulma yöntemlerine değinilecek, sonra da sakîllere olan tepkisi pek çok anekdota konu olan A‘meş’in bu husustaki durumu incelenecektir.*

Abstract

The Motif of *Saqîl* (Unbearable Person) in the Nawâdir (Anecdotes) Literature and an Enemy of *Saqîl*: al-A‘mash

*“**Saqîl**” (unbearable person), one of the most interesting and real characters of Arabic social life, is also one of the most vivid figures of classical Arabic humour. In this article, first, we will touch on the methods in which the ‘**Saqîl**’ was satirized, and then we will quote some anecdotal concerns concerning A‘mash, a vehement and bitter critic about the ‘**Saqîl**’ figure.*

Anahtar Kelimeler: Klâsik Arap edebiyatı, sakîl, mizah, anekdot, A‘meş.

Key Words: Classical Arabic literature, unbearable person, humour, anecdote, al-A‘mash.

Eskiler, *sakîl*¹ karakterinin sosyal bir çevre içerisindeki olumsuz durumunu, hemen birçok edebiyat kaynağına geçecek şekilde yaklaşık şu sözlerle özetlemişlerdir: “*İnsan bedeni değişik nedenlerden hastalandığı gibi, insan ruhu da sakîl kimsenin olumsuz psikolojik yapısından rahatsız olabilir*”². Aslında, çağlar öncesinden ortaya konan bu tespit ve değerlendirme, muhtemelen, günümüz insanının ‘*negatif enerji yayma*’ tabirine denk düşmektedir. Klâsik Arap mizahına malzeme teşkil eden ve gerçek hayattan devşirildiği anlaşılan pek çok mizâhî hikâyede vurgulanmak istenen ana tema budur. Sözcülemi, sakîl bir insanla aynı ortamı paylaşmak durumunda kalan birinin zavallılığı, sekerat hâlindeki insanın çaresizliği ile kıyaslanmıştır:

Ziyâd b. Abdullah, İmam Şâfiî'nin iki sakîl tarafından kısıp alınıldığını görmüş ve hemen “(Üstat) *hâlet-i rûhiyeniz ne durum-da?!*” diyerek takılmak istemiş. İmam Şâfiî'nin yanıtı şöyle olmuştur: “*Nasıl olacak, ruh sekerât halinde! / can çekişmede!*”³.

-
- ¹ Son derece zengin çağrışımlara sahip olan ve klâsik Arap edebiyatında -nazımda ve nesirde- yoğun biçimde işlenen “**sakîl**” kavramını yerine göre Türkçeye aşağıdaki sözcük ve deyimlerle aktarmak mümkündür: **(1)** Bir sebepten ötürü sevilmeyen, kendisinden hoşlanılmayan, sevimsiz, antipatik, soğuk, itici kimse; **(2)** Hoşsohbet olmayan, muhabbeti tat vermeyen kişi; **(3)** Ortamdaki varlığı başkalarını huzursuz eden kimse; **(4)** Tahammül edilmez, katlanılmaz, dayanılmaz, çekilmez ölçüde sıkıcı kimse; **(5)** Başkalarına yük ve külfet olan kimse; **(6)** kendisinden nefret edilen, iğrenç, menfur kimse; **(7)** Soru veya istekleriyle ısrarcı davranan, sıkboğaz eden, bunaltan, insanın tepesine binen kimse; **(8)** Sırnaşık, düşüncesiz, vurdumduymaz, davranışlarıyla başkalarını rahatsız ve taciz eden (kimse), halden anlamayan, anlayışsız; **(9)** Algılaması düşük ve kavrayışsız olduğu için muhatabını sıkıyan ya da dâhil olduğu ilim halkasının seviyesine ayak uyduramadığı için münâsebetsiz sorular soran (kimse); **(10)** Saf, câhil.
 - ² Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer; *Rabîu'l-ebâr ve nusûsu'l-ahbâr* (I-IV), nşr.: Târik Fethî es-Seyyid, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1.Baskı, Beyrut, 2006, I, 1.Cüz, s.347; el-İsfahânî, Râğib, *Muhâdarâtu'l-udebâ* (I-V), nşr.: Riyâd 'Abdulhamîd Murâd, Dâru Sâdir, 1.Baskı, Beyrut, 2004, II, 678; el-Kutubi Vatvât, Ebû İshak Burhâneddîn, *Guraru'l-hasâisi'l-vâziha*, Dâru Sa'b, Beyrut, s.457; el-Beyhakî, Muhammed b. İbrahim, *el-Mehâsin ve'l-mesâvi*, Haz.: Friedrich Schwally, Leipzig, 1902, s.632.
 - ³ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferac, *Ahbâru'z-zrâf ve'l-mutemâcinîn*, Haz.: Bessâm 'Abdulvehhâb el-Câbî, Dâru İbn Hazm, 1.Baskı, Beyrut, 1997, s.56. Kaynaklardaki rivâyetlerden, İmam Şâfiî'nin de (bazı kaynaklarda İmam Şa'bi'nin) -A'meş kadar değilse bile- sakîllerden çokça yakındığı, bu yüzden onlara fazla yüklenildiği sonucu çıkmaktadır. Edeb koleksiyonlarında onunla ilgili anlatılan özellikle şu rivâyet çok meşhurdur: İmam Şâfiî'ye (veya Şa'bi'ye), ‘*Ruh hiç hastalanır mı?*’ diye sorulmuş. O da, ‘*Elbette. Sakîl insanların gölgesinden!*’ diye cevaplamış. Hasen el-Yûsî, *Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem* (I-III), nşr: Dr. Muhammed Hâcî - Dr. Muhammed el-Ahdar, Dâru's-sekâfe, 1.Baskı, 1981, II, 11.

Sakîl insanın kasâvetli tabiatının neden olduğu dayanılmaz ızdırıp duygusu, Cehennem azâbının katlanılmaz acısıyla mukayese edilmiş ve bu ironi bir âyet aracılığıyla dile getirilmiştir:

(Basra müftüsü olarak görev yapmış hadis ve nahiv bilgini) Hammâd b. Seleme (öl.784) hoşlanmadığı birini gördüğünde şu âyeti okurmuş:

(رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ)

Rabbimiz! Bu azâbı bizden kaldır;

Çünkü biz sana inanıyoruz. (Duhân:12)⁴

Sakîl insanlar, sadece varlıklarıyla değil, görüntüleriyle dahi çevrelerindeki insanları rahatsız etmektedir. O nedenle çok sayıda anekdot, bu kimseleri görmeye bile tahammül edemeyen insanların ortak şikâyetlerini görsellik açısından ele almıştır. Kelimenin tam anlamıyla bir *sakîl* düşmanı olan A'meş (öl. 148/765)⁵, doğuştan olan göz rahatsızlığının sebebini -müziplik olsun diye- bu insanlara bağlamakta, böylece bir tür intikam almaktadır:

Bir defasında A'meş'e, 'Gözlerin neden rahatsız böyle?' diye sorulmuş. 'Sakîl insanlara bakıp durmaktan olsa gerek!' yanıtını vermiş.⁶

Yaklaşık benzer bir temayı işleyen aşağıdaki hikâyede ise mizâhî derinlik daha belirgindir:

Bir gün A'meş'in yanında,

مَنْ نَامَ عَنْ قِيَامِ اللَّيْلِ بَالَ الشَّيْطَانُ فِي أُذُنِهِ

"Kim gece namazına kalkmazsa, Şeytan o kimsenin kulağına beveder" hadisi zikredilince, hemen şu sözü söyleyivermiş:

مَا عَمِشْتُ عَيْنَايَ إِلَّا مِنْ بَوْلِ الشَّيْطَانِ فِي أُذُنِي.

⁴ İbn Abdi Rabbih, *el-İkdu'l-ferîd (I-VII)*, nşr.: Ahmed Emîn-Ahmed ez-Zeyn-İbrahim el-Ebyârî, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 3.Baskı, Beyrut-Kâhire, 1965, II, 297; en-Nemerî, İbn Abdilberr, *Behcetü'l-mecâlis ve unsu'l-mucâlis (I-VI)*, nşr.: Muhammed Mursî Hülî; Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Kahire, II, 735. Esâsen âyet, Kıyâmet alâmetlerinden biri olan duhânı (dumanı) gökyüzünde fark eden inkarcıların hemen imana sarılmalarını, ayrıca yaklaşan azâbın kendilerinden uzaklaştırılması için Allah'a olan yakarışlarını hikâye etmektedir.

⁵ Ebû Muhammed Süleyman b. Mihrân el-A'meş (öl.765): Hazırcevaplılığı ve nüktedanlığı özel araştırmalara konu olmuş; Kûfe'de zamanının hadis, kıraat ve ferâiz sahalarındaki en yetkin ismi.

⁶ *Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem*, II, 11; *Ahbâru'z-zrâf ve'l-mutemâcinîn*, s.58; *Muhâdarâtu'l-udebâ*, II, 678; Buna paralel bir rivayet olarak, Süfyân-ı Sevri'nin de şöyle dediği nakledilmiştir: Gözlerimi sakil ve soğuk bir insana çevirecek olursam, hemen onları gülsuyuyla yıkarım. Zira bu insana ait bir şeyin üzerime sinmesi ihtimalinden korkarım. *Ahbâru'z-zrâf ve'l-mutemâcinîn*, s.105.

Benim gözlerimdeki şu rahatsızlık da, muhakkak ki Şeytanın kulağımın içine bevletmesi yüzündendir!⁷

Göze ilişkin kusurların, benzer komik gerekçelerle açıklanması durumu, gözleri sonradan kör olan Ebu'l-'Aynâ'nın, körlük olgusunu *sakîl* insanları hırpalamak için ustaca kullanmasında da görülür:

Adamın biri Ebu'l-'Aynâ'ya '*Allah, bir kulunun (gözlerini kastederek) iki değerli şeyini aldığı zaman, ona bedel, o ikisinden daha kıymetli bir şey ihsan edermiş. Bu manada, acaba Cenâb-ı Hak sana ne verdi merak ediyorum?!*' diyerek amâlığını alaya alınca, Ebu'l-'Aynâ cevâbı yapıştırmış: '*Senin gibi sakîl herifleri görmeme nimetini!*'⁸.

Sakîl insanın başkaları üzerinde oluşturduğu yük ve külfet duygusu, maddi bir takım unsurlarla mukâyese edilerek de karikatürize edilmiş, böylece bu tip, klâsik mizah için kaçırılmaz bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. İki kişi arasında cereyan eden aşağıdaki diyalogda bunun güzel bir örneğine tanık olmaktadır:

- [a] Sen benim için, '*yarım dibek taşından*' daha ağır bir yüksün!
[b] Neden '*bütün bir dibek taşından*' demedin?
[a] Dibek taşı bütün ve sağlam olduğunda, bir teker gibi yuvarlanarak uzaklaştırılabilir; hâlbuki yarım dibek taşının yerinden kıpırdatılması neredeyse imkânsızdır!⁹

Sakîl insanın hasta ziyâreti, hasta açısından, ıstırap çekilen hastalıktan daha çileli kabul edilmiştir. Çünkü bu insanlar, ziyâret-

⁷ ed-Demîrî, Kemâleddin Muhammed b. Mûsâ, *Hayâtu'l-hayevân el-kubrâ* (I-II), 4.Baskı, 1969, II, 586. Esâsen A'meş burada, sakîl insanları dinlemekten duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir.

⁸ *Guraru'l-hasâisi'l-vâziha*, s.458; Bu rivâyetteki öz, Arap edebiyatı kaynaklarında, farklı isimlerin ana karakteri olduğu pek çok hikâyede tekrar edilmiştir. Beşşâr b. Burd ile Hilâl; Ebu's-Sağdı el-Hârisî ile Avâne; İbrahim b. Seyyâbe ile Beşşâr b. Burd; Ebu'l-'Aynâ ile anonim bir karakter arasında cereyan eden diyaloglarda durum böyledir. Örnek olmak üzere *Zehru'l-ekem*'deki şu anekdotu zikredebiliriz:

Beşşâr'ın (b. Burd) Hilâl adında bir dostu varmış. Birgün Beşşâr'a gelerek, "*Ebû Muâz! Allah her kimden gözünü almışsa ona karşılık mutlaka bir başka nimet vermiştir. Gözüne karşılık sana ne verdi?*" diye sormuş. Beşşâr cevâben, "*Uzun ve geniş olanı*" demiş. Hilâl "*O da nedir?*" diye sorduğunda ise, "*Seni ve senin gibi sakîlleri görmememdir*" demiş ve sözüne devam etmiş, "*Ey Hilâl! Sana bir öğüt versem, dinler misin?*". "*Evet*" cevabının üzerine Beşşâr sözünü şöyle tamamlamış: "*Sen bir zamanlar merkep hırsızlığı yapardın. Sonra tövbe edip râfîzî oldun. Gel, merkep hırsızlığına dön! Vallahi bu senin için râfîzî olmandan daha iyidir!*" *Zehru'l-ekem*, II, 12).

⁹ *Ahbâru'z-zırâf ve'l-mutemâcinîn*, s.70.

lerini ya vakitsiz yapmakta ya da gereğinden fazla uzatmaktadır¹⁰. Bu husus, değişik nevâdir koleksiyonlarında mizah değeri yüksek anekdotlar olarak kullanılmıştır. Aşağıda bunu örnekleyen üç hikâye yer almaktadır:

Sakîlin teki, ziyâretine gittiği hastaya, “*Arzu ettiğin bir şey var mı?*” diye sormuş. Aldığı yanıt şu olmuş: “*Var, -mümkünse- seni görmemeyi arzu ediyorum!*”¹¹.

es-Sinâni, hastalığı sırasında ziyârete gittiği A‘meş’e, ‘*Külfet olmayacağı mı bilsem, seni bir kere daha ziyâret ederdim*’ deyince, o da şöyle cevap vermiş: ‘*Sen kendi evindeyken bile benim için dayanılmaz bir yüksün; evime adım attığında mı külfet olmaktan kurtulacaksın?!*’¹²

es-Serî anlatıyor: Tartûs’ta¹³ bir tür ishal hastalığına yakalanmışım. Bir grup kâri dostum da geçmiş olsun demek için yanıma uğramışlardı. Ancak ziyâretleri uzunca sürdü ve bu durum beni epey rahatsız etti. Bir ara dostlarım bana dönüp, ‘*Mahzuru yoksa bir dua edersen?*’ dediler. Ben de hemen fırsatı ganimet bilip ellerimi havaya kaldırdım ve ‘*Ey Ulu Allah’ım! Bize hasta ziyâretinin âdâbını öğret!*’ diye dua ettim.¹⁴

Kimi durumlarda *sakîl* sözcüğü, düşüncesiz, anlayışsız ve vurdumduymaz kavramlarıyla özdeşleşir. Nitekim, A‘meş’i anlatırken detaylı bir şekilde dile getirilecek olan bir anekdottan, namazı gereğinden fazla uzatarak cemaati bizâr eden, uyarıldığında da zeytinyağı gibi üste çıkmaya çalışan imam tipinin sakîl olarak değerlendirildiği kolayca anlaşılmaktadır.

Sakîl insanın verdiği ezâ ve cefâ, bir anekdotta, ruhları kabzeden ölüm meleği Azrâil’in ruh teslimi sırasında verdiği acıyla mukayese edilmiştir:

¹⁰ İbn el-Merzubân, el-Muhavveli, *Kitâbu zemmi’s-sukalâ*, nşr.: Me‘mûn Muhammed Yasîn, Muessesetu ulûmi’l-Kur’an, Dâru İbn Kesir, 1.Baskı (1412/1991), s.29.

¹¹ *Behcetü’l-mecâlis ve unsu’l-mucâlis*, II, 735.

¹² *Ahbâru’z-zırâf ve’l-mutemâcinîn*, s.61; Hikâyenin A‘meş’le Ebû Hanîfe arasında geçen rivâyet biçimi için bkz. *el-Mehâsin ve’l-mesâvi*, s.632; *el-İkdu’l-ferîd*, II, 296; *Rabîu’l-ibrâr*, I, 1.Cüz, s.347.

¹³ Suriye’de Akkâ’ya yakın bir yerleşim birimi.

¹⁴ *Ahbâru’z-zırâf ve’l-mutemâcinîn*, s.95.

Bir tüccarın, konuşmaları oldukça banal bulunan sakil mi sakil bir oğlu varmış. Zavallı babası oğlunun bu mizâcından çok çekmiş. Günün birinde baba ölümcül sayılabilecek bir hastalığa yakalanmış. Çoluk çocuğu hep bir araya toplanmış ve ‘*Şu (sakil) kardeşimize de haber versek mi!*’ dediklerinde babaları, ‘*Valla gelirse, tatsız tuzsuz muhabbetiyle Azrail’den önce canımı o alır!*’ diye itiraz etmiş. Çocuklar babalarına, kardeşlerinin böyle bir şey yapmayacağına dair garanti verince, babaları da müsâade etmiş.

Bu sakil oğlan babasının yanına girmiş. Güzelce selâm verdikten sonra, hemen telkine başlamış: “Baba! **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** de! Ama dilersen **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** da diyebilirsin. Çünkü (büyük dil bilgini) el-Ferrâ’ya göre her iki okuyuş da câiz. Ama şahsen ben ilkini tercih ediyorum, çünkü telaffuzu dile daha kolay! Aslında babacığım, ziyâretine daha önce gelecektim, ama hep Ebû Ali’nin yüzünden. Dün beni yemeğe çağırmıştı, sofrada bir ikram bir ikram: Herise, mercimek, sekbâc, tabâhice, levzinec, fâlûzec¹⁵ vs.”.

Oğlunun lakırdılarına dayanamayan baba feryat eder: “*Getirin silâhı da alın canımı! Bu kahpe çocuğu, ruhumu kabzetmeye Azrail’den daha hevesli!*”¹⁶.

Ancak manzum bir parçada, içerisinde sakil bulunan bir dünyaya -değil ölüm meleği Azrail’in uğramaması- Cenâb-ı Hakk’ın dahi böyle bir âleme iltifat etmeyeceği söylenerek, sakile duyulan buğz ve nefret duygusu zirveye taşınmaktadır:

عَنِ الْعَالَمِ مِنْ بُغْضِهِ	أَيَّا مَنْ أَعْرَضَ الرَّبُّ
ت بِالرَّحْمَنِ مِنْ قَبْضِهِ	وَمَنْ عَادَ مَلِيكَ الْمَوْتِ
دُ بِالْبُغْضِ عَلَى بُغْضِهِ	وَيَا مَنْ بُغْضُهُ يَشْهَدُ

Ey, sana olan buğz ve nefretinden ötürü Rabbülaleminin dahi bu dünyadan yüz çevirdiği,

Ey, ölüm meleğinin ruhunu kabzetmek külfetinden kurtul-mak için Cenâb-ı Hakk’a yalvarıp yakardığı,

Ve ey, menfurluğu menfurluğuna nefretle şahitlik eden sakil!¹⁷

Sakil insanların tipik özelliklerinden biri de, lafı gereğinden fazla uzatarak dallandırıp budaklandırmaları, böylece muhataplarını çileden çıkarmalarıdır. Sakil, kendisine yöneltilen ve basitçe yanıtlanabilecek bir soruyu, en dolambaçlı yollarla yanıtlama gayretindedir:

¹⁵ Bunların her biri, Klâsik Arap mutfağının gözde yemek ve tatlılarındadır.

¹⁶ *Kutbu’s-surûr fî vasfi’l-enbize ve’l-humûr*, s.87.

¹⁷ *el-Mehâsin ve’l-mesâvî*, s.634.

Birbirinden sakil üç oğlu olan nüktedan bir zâta “Oğullarından en sakili hangisi?!” diye sorulmuş. Şöyle yanıt vermiş: “Büyük-ten sonra, ortancayı geçerse, en sakileri küçük olan (Yani, hep-si birbirinden sakil)!¹⁸.”

Sakil bir kimseyle sofraya oturmanın kişide gerginlik ve huzursuzluğa neden olacağı, son tahlilde, yenilen yemeğin ikram olmaktan çıkıp zehir zıkkıma ve azaba dönüşeceği gerçeği ise, aşağıdaki anekdotta, bir âyet vasıtasıyla vurgulanmaktadır.

Kadı Ebû Hasan el-Muemmil her zaman şunu söylemiş: (Hayatta karşılaştığım) dört durumda, Kur’an-ı Kerim’deki şu dört âyet hatırıma gelir: Güzel bir simâ gördüğümde,

(فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ)

âyetini; etkileyici bir söz okuduğumda veya duyduğumda,

(أَفْسِحْرٌ هَذَا أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ)

âyetini; çirkin ve itici bir tiple sofraya oturmak zorunda kaldığımda,

(وَطَعَامًا ذَا عُصَّةٍ)

âyetini; ve nihâyet, (devâsâ bir yaratık olan) fili gördüğümde de,

(هَذَا خَلْقُ اللَّهِ)

âyetini (hatırlarım)¹⁹.

Sakil mizaçlı kişi, tıpkı bir merkezkaç kuvvetinin odak noktasındaki güç gibi çevresindeki ve yakınındaki insanları kendisinden uzaklaştırır. Sakilin meclise damlamasıyla herkes bir mazeret uydu-rarak mekânı terk etmenin yoluna bakar²⁰; keza sokakta onunla kar-

¹⁸ *Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem*, II, 11.

¹⁹ es-Seâlibî, Ebû Mansûr, *Kitâbu hâssi'l-hâss*, nşr.: Hasan el-Emin, Dâru mektebeti'l-hayât, Lübnan, s.43.

²⁰ *Cem'ul-cevâhir fi'l-mulah ve'n-nevâdir*'de, tam da bu konuya örnek teşkil eden güzel bir anekdot nakledilmektedir:

Cahza el-Bermekî ile Ali b. Bessâm bir davete birlikte gitmişler. Orada bulunan her bir davetli yaslanacağı bir yastık kapıp Cahza da ortada kalınca, “Niçin bana da bir yastık atmıyorsunuz?” demiş. Bunun üzerine İbn Bessâm, “Merak etme, birazdan yastıkların tü-mü sana kalacak!” demiş.

Bkz. el-Husri, *Cem'ul-cevâhir fi'l-mulah ve'n-nevâdir*, nşr.: Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-cil, Beyrut, 1987. *Cem'ul-cevâhir fi'l-mulah ve'n-nevâdir*, s.309.

şılaştan da yönünü başka istikamete çevirir. Kaba sabalık ve hödük-
lük kavramlarının yanı sıra, yaklaşık bu sakillik temasını da vurgu-
layan aşağıdaki popüler hikâye, Arap nevâdirinin gerçek hayattan
esinlenen güzel bir örneğini teşkil etmektedir:

Adamın biri, vezir Ahmed b. Hâlid'e²¹, “Sana, Hz. Peygamber’e
bile verilmeyen bir üstünlük bahşedilmiş” deyince, vezir şaşırarak
“Böyle bir şey nasıl olur, ahmak herif?!” diye çıkışmış ve
“Eğer bu söylediğinden vazgeçmezsen seni cezâlandırırım!” diye
tehdit savurmuş. Bunun üzerine adam, “Cenâb-ı Hak Hz. Pey-
gamberden bahisle:

(وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ)

buyuruyor. *Sen (tam da bu tarife uyan) kaba, hödük, sakil herifin
tekisin, ama bak, bizler yine de senin etrafından dağılıp gitmiyo-
ruz!”* demiş. Vezir bu sözlere gülmüş ve adamın bazı ihtiyaçlarını
karşılammış²².

Sakil insanları taşlamak üzere Kur’an metnine ait parçaların
ustaca nasıl tevil edildiğini gösteren birkaç hikâye yukarıda geçti.
Aşağıdaki anekdotta ise, esâsen hak-batıl ikilemi için verilen bir tem-
silin sakil-hoşsohbet ikilisini örneklemek üzere nasıl kullanıldığını
görmekteyiz:

Dinâr ailesinden iki kardeş İbn Mekrem²³ ziyârete gelmiş. İbn
Mekrem kardeşlerden birini oldukça sıkıcı, diğeri ise hoşsoh-
bet bulmuş. (Durumu fark eden soğuk mizaçlı) kardeş rahatsız
olarak ayrılmış, diğeri orda kalıp sohbet devam etmiş. Bunun
üzerine İbn Mekrem şöyle demiş: “*Seninle kardeşinin durumu
tıpkı şu âyette tarif edildiği gibidir:*

(فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ)

²¹ Abbâsi devri vezirlerinden.

²² İbn Ebi Avn, *el-Ecvibetu'l-muskite*, nşr.: Muhammed Abdulkâdir Ahmed, Matâ-
biu'n-nâşiri'l-Arabî, Kahire, 1983, s.143-144; el-Âmilî, Bahâuddîn, *el-Keşkül*
(I-II), Haz.: Et-Tâhir Ahmed ez-Zâhî, Dâru ihyâi'l-kutubi'l-Arabiyye, Beyrut, II,
302; hikâyenin farklı bir versiyonları için bkz. *Muhâdaratu'l-udebâ*, I, 569; II,
676; Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Huseyn, *Nesru'd-durr fi'l-muhâdarât (I-VII)*,
nşr.: Hâlid Abdulğani Mahfûz, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 2004, III, 133.

²³ Abbâsi devri nüktedan ve şâirlerinden. Ebu'l-'Aynâ ile olan nükteli atışmaları
meşhurdur.

Şayet bir sakilden kurtulma imkânı bulunmuyorsa ya da bir menfaatin temini böyle bir kimsenin yanında olmayı gerekli kılıyorsa, bu durumda kişi kendisini teselli edecek birtakım argümanlar geliştirmelidir. Aşağıdaki anekdot bunun güzel bir örneğini sunmaktadır:

Bir adam, bir ihtiyaç için (sakil) bir dostunu ziyârete giderken, bir arkadaşının kendisine refâkatçi olmasını istemiş. Ancak arkadaşası, “Biliyorsun, o, soğuk, çekilmez, sakil herifin tekidir, ricâ etsem de beni mazur görse!” diyerek teklifi geri çevirmek isteyince, teklifi yapan arkadaşası şöyle demiş: “Farzet ki, her gün iki defa ziyâret etmek zorunda olduğun helâyâ gidiyorsun!”²⁴.

A. Sakil karakteri taşlama usulleri

Her şeyden önce, sakil olarak bilinen kimseler, bir mecliste bulunanların görüş alanına girdikleri andan itibaren varlıklarıyla etrafındakileri rahatsız etmeye başlarlar. O nedenle bu durum, قَرَّةُ الْعَيْنِ (göz aydınlığı) kavramının karşısı olan سَخْنَةُ الْعَيْنِ (insanı rahatsız eden, üzen şey) terkibiyle anlatılmıştır²⁶. Ancak sakil, asıl bu ilk görünüşünün ardından çevresindeki insanları daha da tacize başlayacaktır.

Klâsik manzum ve mensur edebiyat kaynakları, sakil karakterini çok değişik açılardan eleştiriye konu etmiştir. Bundan sonraki kısımda, sakil taşlama yöntemleri olarak adlandırabileceğimiz bu paraleldeki malzeme tasnif edilmeye çalışılacaktır.

Sakil tiplere takılmadaki yaygın üsluplardan biri, onları, ağır nesne ve varlıklara benzetmedir. Bu varlık, bazen fil gibi ağır ve cesâmetli bir hayvan; bazen dağ gibi câmîd, devâsa bir nesne; bazen de -hacmi nispeten küçük olmakla birlikte- sıklığı bakımından zengin

²⁴ *Muhâdarâtü'l-udebâ*, II, 679. Âyetin tam metni şöyledir: "O, gökten su indirdi de dereler kendi ölçülerince dolup aktı ve sel üste çıkan köpüğü aldı götürdü. Süs eşyası veya yararlanılacak bir şey elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de böyle köpük olur. İşte Allah, hak ile batıla böyle misâl getirir. Köpüğe gelince, o da sönmüş gider. İnsanlara yararlı olan ise yerinde kalır. İşte Allah, böyle misâller verir".

²⁵ *Muhâdarâtü'l-udebâ*, II, 677.

²⁶ Zeki birisi, sakil bir adamı şöyle tarif etmiş:

هُوَ نَقِيلُ السُّكُونِ، بَغِيضُ الْحَرَكَةِ، كَثِيرُ الشُّؤْمِ قَلِيلُ الْبِرِّكَةِ،
كَأَنَّهُ تَقَلُّ الدِّينِ وَوَجَعُ الْعَيْنِ.

O, sükûneti sakil, hareketi menfur birisidir. Çok şom ağızlı ve meymenetsizdir. Âdetâ borcun insanın üzerine çöken ağırlığı gibidir, ya da acı veren tipik bir göz ağrısını andırır”. *Zehru'l-ekem*, II, 12.

çağrışimler içeren demir, kurşun, terâzinin bir kefesindeki ağırlık, kaya parçası, değirmen taşı (dibek taşı) gibi bir şey olur. Aşağıda bunlara ilişkin, manzum ve mensûr örnekler yer almaktadır:

أَنْتَ وَاللَّهِ تَقِيلُ وَيْلٌ
أَنْتَ فِي الْمَنْظَرِ إِنْسَانٌ وَفِي الْمِيزَانِ فَيْلٌ

Vallahi sen su katılmamış bir sakılsın,
Zâhirde insan, terâzide filsin!²⁷

هَذَا فَتَى أَثْقَلُ مِنْ أَحَدٍ
عَلَامَةُ الْبُغْضِ عَلَى وَجْهِهِ
لَوْ دَخَلَ النَّارَ طَفَا حَرُّهَا
يُصْبِحُ مَنْ يَلْقَاهُ فِي جُهْدٍ
بَيِّنَةٌ مُذْكَانٌ فِي الْمَهْدِ
وَمَاتَ مَنْ فِيهَا مِنَ الْبَرْدِ

Bu, Uhud dağından daha sakil (ağır) bir genç; onunla karşılaşan bin bir eziyet çeker; yüzündeki sevimsizlik ni-şânı onda tâ bebekliğinden beri var; Cehennem'e girecek olsa, ateşinin harareti bile sönerdi, orada bulunanlar da soğuktan donarak ölümlerdi²⁸.

وَأَنْتَ عَلَى مَوَدَّتِنَا حَرِيصٌ
وَأَثْقَلُ مِنْ رَحَا بَزْرِ عَلَيْنَا
وَلَكِنْ لَا تَخَفُ عَلَى الْفُؤَادِ
كَأَنَّكَ مِنْ بَقَايَا قَوْمِ عَادِ

Biliyoruz, bizimle muhabbete can atıyorsun,
Ancak, gönül hanemize kasvet vermekten geri durmuyorsun,
Bizim için sen, bir değirmen taşı gibi ağır bir yüksün,
Âdetâ (helâk olan) Âd kavminden arta kalan bir taş küttlesisin!²⁹

(d) İbnu'r-Rûmî'nin, sakil dostuna çevirdiği hiciv oku ise şöyledir:

يَا أَبَا الْقَاسِمِ الَّذِي لَسْتُ أَذْرِي
أَنْتَ عِنْدِي كَمَا بَنَرِكُ فِي الصِّيِّ
أَرْصَاصُ كَيْبَانُهُ أَمْ حَدِيدُ
فِ تَقِيلُ يَعْלוهُ بَرْدٌ شَدِيدُ

Ebû Kâsım! Bilmiyorum, demir misin, kurşun musun?!
Ancak nazarımda sen, yaz ayında kuyudaki su gibisin.

²⁷ Rabîu'l-ibrâr, I, 1.Cüz, s.347; Zehru'l-ekem, II, 11.

²⁸ Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem, II, 14-15.

²⁹ el-Bustî, Muhammed b. Hayyân, Ravdatu'l-ukalâ ve nuzhetu'l-fudalâ, nşr.: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid-Muhammed Abdurrezzak Hamza-Muhammed Hâmid el-Fakkî, Matbaatu's-sunneti'l-Muhammediyye, 1949, s.68.

Çökmüşsün kuyunun dibine, ve üzerinde şiddetli bir soğuk³⁰.

||||| Adamın biri, bir meclise, sakil birinin uğradığını gördüğünde, “*Meclisinize bir dağ yanaştı!*” yorumunu yapar; adam çöküp otu-runca da, “*Dağ üzerinize yıkıldı!*” dermiş³¹.

||||| İbn Âişe (öl. 125/743), sakil birini gördüğünde, o kişiyi *صَنْجَةُ الْمِيزَانِ* (terâzinin bir gözündeki ağırlık) olarak tarif edermiş³².

||||| İbn Merzubân'ın belirttiğine göre, hocalarından biri, ders halkasına sakil birinin dahil olduğunu gördüğünde “*(Çattık yine baş belâsı) kayaya!*” diye hayıflanırmış³³.

Sakil insanın bunaltan karakteri kadar, kalış süresini uzattıkça uzatması da bu olumsuzluğu daha da çekilmez hâle getirmektedir. Bu yüzden Abdullah b. Nasr er-Rayyâş, sakili, insana musallat olan ve bir türlü geçmek bilmeyen nezle ya da göz iltihâbı gibi uzun süreli iki rahatsızlıkla mukâyese etmiştir³⁴.

لِي صَاحِبَانَ عَلَى هَامَتِي جُلُوسُهُمَا مِثْلُ حَدِّ الْوَتْدِ
تُقِيلَانِ لَا يُرْتَجَى مِنْهُمَا فَهَذَا الزُّكَامُ وَهَذَا الرَّمْدُ

İki dostum var, her dem ensemde,
Onlarla birliktelik kazık gibi batıyor,
Kurtuluşu olmayan iki sakildir onlar,
Biri nezleyi, diğeri göz iltihâbını andırıyor³⁵.

Dostunun uzun kalışları yüzünden hafakanlar basan bir sakil mağdurunun, buna sebep olan kişiyi cezalandırmak istemesi ve bunu yaparken başvurduğu yöntem de hayli ilginç görünmektedir:

يَا مَنْ لَهُ حَرَكَاتٌ عَلَى النُّفُوسِ ثَقِيلَةٌ
وَلَيْسَ يَعْرِفُ مَعْنَى قَصِيرَةٍ مِنْ طَوِيلَةٍ

³⁰ Ebû İshak b. Muhammed b. Ahmed İbn Ebû Avn el-Bağdâdî; *Kitâbu't-teşbihât*, Haz. Muhammed Abdulmuîd Han, London: E. J. W. Gibb Memorial, 1950, s.297.

³¹ *Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem*, II, 1.

³² *Kitâbu zemmi's-sukalâ*, s.24.

³³ *Kitâbu zemmi's-sukalâ*, s.25.

³⁴ *Kitâbu zemmi's-sukalâ*, s.24.

³⁵ er-Rayyâş burada, sakil kimseleri tanımlamada yaygın biçimde kullanılan bir temanın gücünden yararlanmaktadır. Birçok edebî parçada, sakil, (سُخْنَةُ الْعَيْنِ) yani göze kaçan bir toz şeklinde betimlenmiştir. er-Rayyâş da, kendi dostunu, göz açısından oldukça sıkıntılı bir rahatsızlıkla (göz iltihâbı) özdeş-leştirmiştir.

أَوْرَثْتَنِي بِجُلُوسِي فَاصْفَعْ لِنَفْسِكَ عَنِّي
أَلَيْكَ حُمَّى مَلِيلَةٌ فَإِنَّ كَفِّي عَلَيْهَا

Ey hal ve hareketleri çevresindekilere batan,
Ziyâretin kısıyasıyla uzununu birbirinden ayırt etmekten âciz nâdân,
Sırf yanında oturmak bile etti beni bıktırıcı bir hastalığa düçar,
Bu yaptığına karşılık olarak, benim adıma patlativer kendine bir
samar, (Bunu ben yapamıyorum) çünkü benim elim rahatsız!³⁶

Sakil insanları hicvederken kullanılan yaygın bir diğer üslup da, ‘soğuk (بَارِدٌ)’ ve ‘soğukluk (بُرْدٌ/بُرْدَةٌ)’ kavramlarından ya da bu anlamları çağrıştıran اسْتِنْقَالٌ ve اسْتِبْرَادٌ sözcüklerinden yararlanılmasıdır. (O, Hemedan Dağı gibi sakil, Sıdan suyu gibi soğuk bir insandır) sözü³⁷ bu bağlamda hatırlanabileceği gibi, özellikle şâirlerin, sakil dostlarını taşlarken onların yine soğuk ruh iklimlerini hedef aldıklarına işaret etmek gerekir. Bunun güzel bir örneği, Mutî‘ b. İyâs’ın (öl. 166/783), Abbâd adındaki sakil bir dostu için söylediği şu mısralarda görülmektedir:

قُلْ لِعَبَّادٍ أَخِيْنَا يَا ثَقِيلَ الثَّقَلَاءِ
أَنْتَ فِي الصَّيْفِ سَمُومٌ وَجَلِيدٌ فِي الشَّنَاءِ
أَنْتَ فِي الْأَرْضِ ثَقِيلٌ وَتَقِيلُ فِي السَّمَاءِ

Kardeşimiz Abbâd’a şunu söyle: Ey sakiller sakili!
Sen yazın Sam yelisin, kışınsa buz kütlesi,
Sen yerde de ağırsın, âsumanda da!³⁸.

Muhâdarâtu’l-udebâ’da yer alan bir sakil eleştirisinde ise, sakilin, muhatabı üzerinde yarattığı soğuk duş tesiri, üç ayrı zıtlık içerisinde formüle edilmiştir:

³⁶ el-Mehâsin ve’l-mesâvi, s.634.

³⁷ Muhâdarâtu’l-udebâ, II, 680. Sakil kimselerin soğuk ruh tabiatlarının hedef alındığı hiciv biçimi klâsik Arap edebiyatının nevâdir geleneğinde de yaygındır. Aşağıda bunun bir örneği yer almaktadır:

Ebu’l-Aynâ ile Hasan b. Vehb bir meselede iddiaya tutuşmuşlardı. Kaybeden, kazanana 10 rıtlı ağırlığında kar temin edecekti. İddiayı Hasan b. Vehb kazanınca Ebu’l-Aynâ’dan bu miktar karı hemen talep etti. Ebu’l-Aynâ verdiği sözü tutmak için kar bulmaya giderken yolda (sakilliği dillere destan) Ebû Bekir b. İbrahim b. Attâb ile kar-şılaştı. Hemen “Hasan b. Vehb seni görmek istiyor” diyerek onu pe-şine taktı ve yola koyuldular. Vardıklarında, Ebu’l-Aynâ Hasan’ın yanına Ebû Bekir’den önce girip, “Sana olan 10 rıtlık kar borcumu ödemeye geldim ve sana tam buna denk düşen bir şey getirdim” de-di, sonra da içeri girmesi için Ebû Bekir’e seslendi. Hasan b. Vehb, karşısında Ebû Bekir’i görünce şöyle söyledi: “Borcunu ödedin, hem de fazlasıyla”. Rabîu’l-ibrâr, I, 1.Cüz, s.348.

³⁸ Rabîu’l-ibrâr, I, 1.Cüz, s.348.

Ne hamamdayken zangır zangır titreten bir soğuğu yemek; ne elde avuçta bir şey yok iken bir borcun vâdesinin dolması, ne de seyahat sırasında amansız bir hastalığa yakalanmak, sakil bir insanla karşılaşmak kadar insana ağır gelir³⁹.

Şair ruhlu bir adam ise, sakilliğinden dolayı soğuk bulduğu bir kadın şarkıcıyı şu sözlerle iğnelemiştir:

وَلَوْ مَارَجَ النَّارَ فِي حَرِّهَا حَدِيثُكَ أَخْمَدُ مِنْهَا اللَّهَبُ

Şayet gürül gürül yanmakta olan ateşe senin sözün karışsa, onun alevini söndürüverirdi.”⁴⁰

Bazen de sakil kimselerin, adım attıkları meclisi kasâvete boğdukları çağrışımını veren benzetmelerden yararlanılır. Ebû Uşâme'nin (170/786), sakil bir insanı gördüğünde söylediği "قَدْ تَغَيَّمَتِ السَّمَاءُ" (Hava kapandı/karardı galiba!) sözü böyledir⁴¹.

Sakilleri taşlamada kullanılan oldukça aşağılayıcı bir tepki biçimi de, böyle bir insan görüldüğünde kişinin kusacağının geldiğini söylemesidir:

Muzâhim b. Zufer anlatıyor: Şu'be'ye, "Ebû Bekir el-Huzelî nasıl biridir?" diye sorduğumda, bana, "Lafını etme şunun, midemi bulandırıyor!" karşılığını verdi⁴².

Bazen de bir sakil, muhatabına yaptığı dua karşılığında beddua gibi bir sözle mukabele görür. Nitekim Hz. Ali, karşılaştığı güçlükler karşısında dimdik ayakta durması için kendisine, تَبَيْتَكَ اللَّهُ (Allah seni dimdik kılsın) diye dua eden sakil bir adama, عَلَى صَدْرِكَ! (Senin göğsünün tam ortasında!) karşılığını vermiştir⁴³.

B. Sakil tiplerden kurtulma yöntemleri

Sosyal hayatın bir zarureti olarak insanlar gündelik yaşamlarında sakil tiplerle mutlaka karşı karşıya geleceklerdir. Bu gibi insanlarla aynı mekânda aynı havayı solumak bir işkence olarak değerlendirildiği gibi, onları atlatmak ve negatif enerjilerinden yakayı kurtarmak da bir tür haz olarak algılanmıştır. Dolayısıyla,

الْفَطِيْعَةُ فِي الثَّقَلَاءِ مِنَ اللَّذَاتِ.

Sakil insanların pençesinden kurtulmak bir haz ve keyiftir⁴⁴.

³⁹ Muhâdarâtu'l-udebâ, II, 676; Guraru'l-hasâisi'l-vâziha, s.460.

⁴⁰ Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem, II, 15.

⁴¹ Kitâbu zemmi's-sukalâ, s.25.

⁴² Kitâbu zemmi's-sukalâ, s.27.

⁴³ Kitâbu zemmi's-sukalâ, s.52.

⁴⁴ Hâssu'l-hâss, s.35.

sözüyle|||

لَا غِيْبَةَ لِلتَّقْلَاءِ، وَالْوَقِيْعَةُ فِيْهِمْ مِنَ اللَّذَاتِ.

Sakıl insanların arkasından atıp tutmak gıybet sayılmaz, tam tersine bu, bir haz ve neşe kaynağıdır⁴⁵.

sözünü bu bağlamda anlamak gerekmektedir.

İşte, Klâsik edebiyatın zengin malzemesi içinde, bu gibi insanlarla baş etme yöntemleri üzerine sarf edilmiş birtakım sözler ve bazı altın kurallar vardır. Sehl b. Hârûn'un (öl. 215/830) aşağıda yer alan tavsiyesi bunlar içerisinde en zahmetsiz olanı gibi görünmektedir:

Şâyet sakil herifin biri seni canından bezdirecek veya konuşmalarıyla felâket tellâlığına soyunacak ya da talepte bulunduğu bir hususta seni sıkboğaz edecek olursa, ona karşı gözün kör, kulağın sağır olmuş gibi davran!⁴⁶

Kezâ, Vekî' lakabıyla meşhur Muhammed b. Halef'in (öl. 306/918), ders halkasına sakıl birinin yanaştığını gördüğünde gözlerini kapaması, sonra da kalkıp meclisi terk etmesi⁴⁷ yine bu türden pasif bir tepkidir.

Muhammed b. Sirîn'in (öl. 110/729) sakillere karşı gösterdiği tepki de bu meyanda zikredilebilecek türdendir:

Sakıl bir adam Muhammed b. Sirîn'e külfet olmaya başladığında, bunu adamın yüzüne söylememekle birlikte sık sık şu duayı yinelermiş:

نَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ قَرِيْنِ السُّوْءِ وَجَلِيْسِ السُّوْءِ!

Allahım! Kötü yoldaştan ve çirkef arkadaştan sana sığınırız!⁴⁸

Halife Me'mûn'un (813-833), askerlerinden ve yakın çevresinden sakıl olanları tespit edip onları görevden uzaklaştırmak maksadıyla kadı Yahyâ b. Eksem'le (öl. 242/857) işbirliği yapması olayı tâ-

⁴⁵ *Muhâdarâtu'l-udebâ*, II, 680.

⁴⁶ *Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hükem*, II, 14; Bu strateji, Şa'bi ve Suveyd b. Abdülaziz tarafından da tavsiye olunmaktadır, bkz. *Kitâbu zemmi's-sukalâ*, s.54; Buna örnek teşkil eden bir diğer hâdise de şudur:

İbrahim b. Muhammed anlatıyor: Ebû Atık'e dersimizi arz ediyorduk. Bir ara hocamız gözlerini kapatır gibi oldu, biz de dersi kestik. Ebû 'Atık bize, "Hayırdır, neden durdunuz?" deyince, biz de "Uykunuz geldiğini sanarak derse ara verdik" dedik. Bunun üzerine o da şöyle dedi: "Uykunun geldiği falan yok. Ancak, az önce meclisinize sakıl tuynetli biri uğramıştı, ben de kendisini görmek için gözlerimi kapadım". *Kitâbu zemmi's-sukalâ*, s.57.

⁴⁷ *Kitâbu zemmi's-sukalâ*, s.25.

⁴⁸ *Kitâbu zemmi's-sukalâ*, s.43.

rihen sâbitse de⁴⁹, klâsik Arap edebiyatının zengin malzemesi içerisinde, *sakîl* tiplerden kurtulmak üzere tasarlanmış ilginç tedbir ve yöntemler genelde mizâhî bir karakter arz etmektedir. Hiç şüphesiz bu yöntemlerden -muhtemelen- en katı olanı, sakîl bir insana, kendisinin ne kadar sıkıcı biri olduğunu yüzüne açıkça söylemektir. Ebu'l-Atâhiye'nin (öl. 211/826), sakilliğiyle tanınan oğluna karşı sarf ettiği şu sözlerde bunu görmekteyiz:

يَا بُنَيَّ! أَنْتَ وَاللَّهِ ثَقِيلُ الظِّلِّ، مُظْلِمُ الْهَوَاءِ، خَامِدُ النَّسِيمِ، بَارِدٌ حَامِضٌ مُنْتِنٌ!

Ey oğul! Vallâhi sen sakîl, kasvet küpü, ruhsuz, soğuk, muşmula suratlı, kokuşmuş herifin tekisin!⁵⁰.

Buna karşılık, Ebu'l-Aynâ (öl. 283/896) gibi kimi nüktedanlar, sakîl tiplere yönelttikleri eleştirilerinde muhataplarını doğrudan incitmek yerine, onları daha rafine bir mizahla yaralamayı tercih etmişlerdir:

Ebu'l-Aynâ, anlaşıldığı kadarıyla, *sakîl* karakterli bir vezirin, kendisine işlerin yoğunluğundan yakınması üzerine, 'Allah bana senin boş gününü göstermesin!' diye dua etmiştir.⁵¹

Bununla birlikte herkes, muhatabının sakilliğini, Ebu'l-Atâhiye gibi doğrudan veya Ebu'l-Aynâ gibi dolaylı olarak şifâhî biçimde yüze vurmuyordu. Bu maksatla türlü yöntemler geliştirilmişti. Sakîl insanın eline, içerisinde sakîl olduğunu imâ eden mısralar ihtiva eden bir şiir parçası tutuşturmak bu usûllerden biriydi:

Adamın biri, es-Sâhib b. Abbâd'ın yanına uğramış. Bir türlü kalkmak bilmeyip bir de sıkıcı konulara dalınca, Abbâd üzeri-ne bir şeyler karaladığı bir kağıt parçasını adamın eline tutuşturmuş. Yazıya bakan adam şu beyitlerin olduğunu görmüş:

أَنْ كُنْتَ تَزْعُمُ أَنَّ الدَّارَ تَمْلِكُهَا حَتَّى نَفُومَ فَذَبِغِي غَيْرَهَا دَارًا
أَوْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ الدَّارَ أَمْلِكُهَا فَقَمِّ لِكَيْ تَذَهَبَ الْأَشْجَانُ وَالْعَارَا

Bu evin sahibinin sen olduğunu düşünüyorsan,
Kalkıp kendimize yeni bir ev arayalım,
Yok eğer, sahibi bensem bu evin,
Kalk git de üzüntü ve utançtan kurtulalım!⁵²

'Abdul-A'lâ b. Mushir (öl. 218/833) ise bu maksatla babasının daha sıra dışı bir yöntem izlediğinden söz etmektedir. Anlattığına gö-

⁴⁹ en-Nehravâni, İbn Tarâr el-Cerîri, *el-Celîsu's-sâlih ve'l-enîsu'n-nâsîh*, nşr.: Abdulkarim Sâmi el-Cundî, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1.Baskı, Beyrut, 2005, s.417.

⁵⁰ *Muhâdarâtu'l-udebâ*, II, 677.

⁵¹ *Ahbâru'z-zurâf ve'l-mutemâcinîn*, s.93.

⁵² *Muhâdarâtu'l-udebâ*, II, 679; *Guraru'l-hasâisi'l-vâzîha*, s.458.

re, babasının, kaşında "أَبْرَمْتُ فَقُمْ" (*Ginâ getirdin, kalk git artık!*) yazan bir yüzüğü varmış. Birlikte oturduğu kişinin sakil biri olduğunu hissettiğinde yüzüğü ona uzatır ve üzerindeki okumasını istemiş⁵³.

Şâir Beşşâr (öl.167/783) ise, yanında kazık çakıp saatlerce oturan bir dostundan kurtulmak için sıradışı olduğu kadar bir hayli de ironik bir yöntemle başvurmuştur:

Beşşâr'ı ziyârete gelen sakil bir herif kalkmak nedir bilmemiş. Adamdan iyiden iyiye sıkılan Beşşâr, çözümü gazını salıvermede bulmuş. Sakil, ilk seferinde Beşşâr'ın kazara yellendiğini sanarak duymazlıktan gelmiş, ikincisinde de hüsnü niyetini korumuş. Ancak üçüncü sefer bir gaz sesi duyduğunda, "Bu da ne böyle ey Ebû Muâz?!" diye taaccübünü ifade etmiş. Beşşâr pişkin pişkin, "Bir şey mi gördün veya duydun?" diye sormuş. Sakil, "Yok, sadece duydum!" deyince, Beşşâr sözü şöyle tamamlamış: "Görünceye kadar inanma!"⁵⁴.

Bazen bir misâfiri kovmak için tasarlanan plân aile fertlerinin işbirliğini gerektirebilir. Yine de bu tıyneteki bir adamı evden kovmak kolay olmayacaktır:

Adamın biri bir aileye misâfir olmuş, ancak hâne halkı bu ziyâretçiden pek hazzetmemiş. Ailenin reisleri olan karı koca da baş başa verip bir kurtuluş yolu bulmak için düşünmüşler. Önce adam, karısına, "Bu herifin bizimle daha ne kadar kalacağını nereden anlayacağız?!" diye sormuş. Karısı da, "Aramızda sunî bir münakaşa çıkartalım ve onun hakemliğine başvuralım, kalanını ben hallederim!" demiş. (Ertesi gün) aynen dedikleri gibi plânı uygulamaya koyulmuşlar. Kadın, misâfire sormuş: "Yarın seni yolcu edecek Rabbulâlemîn hakkı için söyle Allah aşkına, içimizden hangimiz haksız?!". Misâfirin cevâbı şöyle olmuş: "Bendenizi sizlerin yanında bir ay misâfir edecek olan Allah'a yeminler olsun ki, bilmiyorum!"⁵⁵

Bazen de hane sahibi, yakasından düşmesini istediği sakil insana karşı, Kur'an-ı Kerim ayetlerinden medet umabilir:

Sakil (hoşsohbet olmayan) bir adam, bir arkadaşına misâfir olur, yanında uzunca bir süre oturur. Nihâyet akşam olup da karanlık çöktüğünde ev sahibi (misâfirinin kalkıp gideceğini uma-

⁵³ *Behcetü'l-mecâlis ve unsu'l-mucâlis*, II, 738; *el-Mehâsin ve'l-mesâvi*, s.632. Benzer bir anekdotun A'meş'e nispeti için bkz. *Zehru'l-ekem*, I, 11. Ancak A'meş'le ilişkilendirilen bu rivâyetteki yüzük üzerinde şöyle yazmaktadır:

يَا مَقِيْتُ أَبْرَمْتُ فَقُمْ!

Melun herif, bikturdın kalk git artık!

⁵⁴ *Kitâbu zemmi's-sukalâ*, s.39.

⁵⁵ *Ahbâru'z-zırâf ve'l-mutemâcinîn*, s.96.

rak) kandili (kasten) yakmaz. Misâfir (beklenti içinde) “*Kandili neden yakmıyorsun?*” diye sorunca, ev sahibi şöyle cevap verir:

(وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا)

Üzerlerine karanlık çöktüğünde kalkarlar. (Bakara:20)¶¶
Bunun üzerine adam da kalkıp gider¶¶.

Kimi durumlarda ise *sakîl*, bir topluluk tarafından istenmediğinin, planlı bir şekilde kovulmaya çalışıldığının farkında olur, ancak yine de kıvrak zekâsı ve nüktedânlığı sayesinde kendisini meclistekilere zorla kabul ettirebilir:

Bir gün Harun Reşid, -nabız yoklamak için halkın arasına karışmaya niyet etmiş ve bu maksatla- Yahyâ b. Hâlid, Hâlid el-Kâtib, İshâk b. İbrâhim ve Ebû Nüvâs'tan oluşan bir grup arkadaşıyla gezintiye çıkmaya karar verir. Hep birlikte, mehtaplı bir gecede, Dicle nehrinde tenezzühe çıkan bir kayığa doluşurlar. Bu sırada kayığa halktan biri de biner, ne var ki bu kişi herkese soğuk ve sevimsiz gelir. Harun Reşid, hemen adamı kayıktan uzaklaştırıp cezalandırmak isterse de, Ebû Nüvâs bu işin daha basit bir yoldan ve kimseye zarar vermeden halledilebileceğini söyler, sonra da kayıktaki topluluğa: ‘*Bir sonraki geziye kadar yiyecekleriniz benden!*’ diye bir taahhütte bulunur. Sözü Harun Reşid alır, o da, ‘*Bir sonraki geziye kadar içecekleriniz benden!*’ diye vaad eder. Yahyâ, ‘*Bir sonraki geziye kadar koku ve parfüm ihtiyaçlarınız benden!*’ der. Hâlid, ‘*Bir sonraki geziye kadar bakliyat ihtiyaçlarınız benden!*’ der. Nihâyet İshak da, ‘*Bir sonraki geziye kadar söylediğim şarkılarla kulaklarınızın pasını silmek de bana ait olsun!*’ deyince, Ebû Nüvâs, bütûn bu söylenenleri dinleyen adama dönerek, ‘*Peki senin bize verecek neyin var?*’ diye

⁵⁶ Âyette geçen *فَمَ* fiilinin temel anlamı ‘*kalkmak, ayakta durmak*’tır. Esâsen âyette, sözü edilen fiil ile kastedilen budur. Yani, ışıktan mahrum kalan mü-nâfiklar cesâretle adım atıp yürüyememekte, oldukları yere mihlanıp öylece kalakalmaktadırlar. Ancak Türkçe’de olduğu gibi, ‘*kalkmak*’ fiili Arapça’da da ‘*gitmek, kalkıp uzaklaşmak*’ yan anlamını da kazanmıştır. Evinde bir sakîl ağırlayan hâne sahibi, arkadaşını göndermek için âyette geçen kelimenin bu mecâzî mânâsından yararlanmaktadır.

⁵⁷ *el-Ecvibetu'l-muskite* (İbn Ebî Avn), s.164; *Rabîu'l-ibrâr*, s.175; *el-Keşkül*, II, 388; hikâyenin kısmen farklı versiyonları için bkz. *Cem'ul-cevâhir fi'l-mulah ve'n-nevâdir*, s.160; *Muhâdarâtu'l-udebâ*, II, 679; Sakîlin, misâfiri olduğu evden bir türlü ayrılmaması değişik üslûplarla eleştirilmiş ve teşbihlere konu edilmiştir. Aşağıdaki beyitte, sakîlin bu yönüne, evin aslî unsurlarıyla mukayese edilerek dikkat çekilmiştir:

كَأَنَّهُ فِي الدَّارِ رَبُّ الدَّارِ أَنْبَتُ فِي الدَّارِ مِنَ الْجِدَارِ!

O, evde âdetâ ev sahibi gibi davranır.

Duvar yıkılsa o yine yerinde kalır.

Rabîu'l-ibrâr, I, 1.Cüz, s.347.

sorar. Bunun üzerine adam, 'Bir sonraki geziye kadar dibinizden ayrılmamak da benden olsun!' karşılığını verir. Bu cevap Harun Reşid'in çok hoşuna gider ve, "Böyle nükte ehli bir insanı yanımızdan uzaklaştırmaya çalışmak şık olmaz" diyerek adamın gün boyunca kendilerine eşlik etmesine müsâade eder.⁵⁸

Sakil dostlarından çok çekmiş olduğu anlaşılan el-Mukanna' el-Kindî'nin, onlardan kurtulmak için düşündüğü çözüm -hayali de olsa- acımasızca gözükmektedir:

ذِي أَرْسَى فَلَا يَبْرَحُ	أَلَا يَا مَرْكَبَ الْمَفْتِ الْ
تِ مِنْ طَلْعَتِهِ	وَيَا مَنْ سَكَرَاتُ الْمَوُ
	أَرْوَحُ
فَلَا أَدْرِي لِمَا تَصْلُحُ	لَقَدْ صَوَّرْتُ فِي فِكْرِي
وَلَا تَصْلُحُ أَنْ	فَلَا تَصْلُحُ أَنْ تُهْجَى
	تُمدَّحُ
لِ أَوْ تُصَلَّبَ أَوْ	بَلَى، تَصْلُحُ أَنْ تُفْتَت
	تُدْبَحَ!

Ey limana demir atıp hiç ayrılmayan nefret sandalı!
 Ey can çekişmek, suratını görmekten daha huzur verici olan!
 Düşündüm, ama neye yaradığını bulamadım!
 Ne hicvedilmeye yararsın, ne övülmeye
 Olsa olsa, -ey sakil!- sen, öldürülmeye,
 Asılmaya ya da kafası kopartılmaya müstehaksın!⁵⁹

Benzer

فَأَفْنِي التَّقَالَ حَتَّى يَبِيدُوا	لَيْتَنِي كُنْتُ سَاعَةَ مَلِكِ الْمَوْتِ
لَقَلْتُ الْخُرُوجَ مِنْهَا أَرِيدُ	وَلَوْ أَنِّي وَأَنْتَ فِي جَنَّةِ الْخُلْدِ
جَنَّةِ خُلْدٍ أَرَاكَ فِيهَا تَرُودُ	لَدْخُولِ الْجَحِيمِ أَهْوَنُ مِنْ

Keşke bir süreliğine Azrâil oluversem de, sakil zümresinin kökü-nü kazısam! Şayet ben ve sen Cennette olsak, derim ki: Ben bu-radan çıkmak istiyorum. Senin içinde salındığını gördüğüm bir Cennette olmaksızın cehenneme girmek bana daha kolay gelir.⁶¹

Bir belâgat ustasına ait şu satırlar, bizi, sakil kimselerle karşılaştığında nasıl davranmak gerektiği hususunda yeterince aydınlat-

⁵⁸ *Ahbâru'z-zırâf ve'l-mutemâcinîn*, s.104.

⁵⁹ *Ravdatu'l-ukalâ ve nuzhetu'l-fudalâ*, s.68.

⁶⁰ Mısır kadılığı yapmış Bağdatlı fakih ve kadı.

⁶¹ *Ravdatu'l-ukalâ ve nuzhetu'l-fudalâ*, s.67; *Behcetü'l-mecâlis ve unsu'l-mucâlis*, II, 736, (burada sadece birinci beyit geçiyor).

maktadır. Haddi zâtında bu tavsiyeler, sakîl insanların şerrinden korunmak için kaleme alınmış -bir tür- davranış kılavuzu mesâbesindedir:

Sakîl biri ile karşılaşacak olursan, ona karşı hissettiğin soğukluğu ve memnuniyetsizliği açıkça ortaya koy. Sakin ona kucak açıp nezâketle muâmele etme! Ona yüzünü dönme! Üslûbündeki sertlikte ona karşı cömert ol! Yanına sokulmak istediğinde onu bundan mahrum et, dostları arasındayken kendisine surat ekşi! Onu kendinden olabildiğince uzaklaştır, irtibatını kopardığın kimselerin listesine al. (Eğer bu dediklerimi yapacak olursan) sonrasında ruhun için bir huzur ve ferahlık seni bekliyor. Yok eğer (sakîl kimseyi) yamacına yaklaştıracak ya da onu nazlandıracak olursan bunun neticesinde bedenen ve ruhen yorulursun, çilen ve üzüntün de kat be kat artar!⁶².

Eğer bir sakîli defetmek ve şerrinden kurtulmak mümkün olmayacaksa, son çare olarak buna katlanmayı, daha doğrusu, sakîl orada değilmişçesine sohbet havasını sürdürmeyi denemek gerekir. Nitekim, Seâlibî'nin, Ebû Sa'd b. Düst'tan⁶³ duyduğunu söylediği aşağıdaki beyitlerde böyle bir davranış ifade edilmektedir:

أَنَا تَقِيلٌ فَقُلْتُ اصْبِرُوا يَخِفُ التَّقِيلُ عَلَى مَنْ صَبَرَ
فَطِيبُ الْجُلُوسِ بِثِقَلِ التَّقِيلِ كَطِيبِ الْهَرِيسِ بِلَحْمِ الْبَقْرِ

Yanımıza bir sakîl gelince dedim ki: Sabredin! Sabreden için sakîl hiçbir şeydir. Sakîlin bütün ağırlığına rağmen sohbetin hoşluğu, (bulgurdan yapılan bir yemek türü olan) heris'in dana etiyle kazandığı hoşluğa benziyor⁶⁴.

C. Bir sakîl düşmanı olarak A'meş

Kiraat, hadis ve ferâiz ilimlerinde, devrinin Kûfe'deki en parlak ismi kabul edilen A'meş, özellikle *sakîl* insan tipinden duyduğu nefret duygusuyla temâyüz etmiştir⁶⁵. Makalenin bu kısmında biz, çev-

⁶² *Guraru'l-hasâisi'l-vâziha*, s.459-60.

⁶³ Abdurrahman b. Muhammed b. Düst (ö. 43/1039) Horasanlı, Arapçaya hâkim bir dil bilgini. Dil ilimlerini hocası Cevherî'den almıştır.

⁶⁴ es-Seâlibî, Ebû Mansûr, *Tahsînu'l-kabîh ve takbîhu'l-hasen*, Dârü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut, s.27.

⁶⁵ İbn Abdi Rabbih, *el-İkdu'l-ferîd'in el-Fukâhât ve'l-mulah* başlıklı bölümünün bir kısmını (Bkz. VI, 433-435) A'meş'e atfedilen anekdotlara ayırmıştır ki, *sakîllik* kavramı orada da anlatılan hikâyelerin büyük bir kısmının ortak paydasını oluşturmaktadır. Kezâ, el-Husrî'nin *Cemu'l-cevâhir fi'l-mulah ve'n-nevâdir*'inde de A'meş'in aksiliğini, huysuzluğunu ve hırçınlığını konu alan beş ayrı anekdot *ضَجْرُ سَلِيمَانَ الْأَعْمَشِ* (A'meş'in geçimsizliği) başlığı altında sıralanmıştır. Bunlardan başka, A'meş'in özellikle nüktedan ve hazırcevap tarafını ele alan müstakîl bir kitap çalışması için bkz. Ahmed Muhammed ed-Dubeyb, *el-A'meş ez-zarîf*, 1.Baskı, Riyad, 1980.

resindeki sakillerden çok çeken A'meş'in yaşadığı ilginç hâdiseleri ve birçoğu klâsik Arap edebiyatı kaynaklarına ve nevâdir koleksiyonlarına giren malzemeyi -yer yer açıklamalarda bulunarak- tanıtmak istiyoruz.

Her şeyden önce, A'meş, bir hadis otoritesi olması dolayısıyla ilmîni ve hadis birikimini çevresindeki ders halkaları aracılığıyla aktarıyordu. Ancak bu durum, onu, soru-cevap fasıllarında zarurî olarak bazı sakil tiplerle sıkça karşı karşıya getirmiş, bu yüzden de genelde dinlemesini pek bilmeyen bu kimselere özel bir tepki duy-maya başlamıştır⁶⁶. Ünlü fıkıh bilgini Şa'bî gibi o da, zaman zaman lüzumsuz soru ve detaylarla meşgul olan insanların ısrarlarına mu-hatap oluyordu⁶⁷. Meclisinde böyle tiplerin var olduğunu gören A'me-ş'in, zaman zaman müzâkereyi yarıda kesip oradan uzaklaştığı⁶⁸ ve yakınındaki bir dokumacıya uğrayarak müzâkerenin kalan kısmını onunla sürdürdüğü rivâyet olunmaktadır⁶⁹.

A'meş'in tahammül gösteremediği bu sakil tipi -ilk dipnotta sakil sözcüğüne yüklediğimiz anlamlardan- 'algılaması düşük ve kavrayışsız kimse' çerçevesine girmektedir⁷⁰. A'meş böyle kimseleri gördü-

⁶⁶ Fıtratı ve mizacı gereği konuşmaktan çok susmayı tercih eden A'meş'in, dinlemenin fazileti üzerine söylediği düşündürücü bir sözü aşağıdaki anekdot bünyesinde yer almaktadır:

Hafs b. Gıyâs anlatıyor: Bir defasında A'meş bizim yanımıza gelerek, "İçinizde kulağın ne dediğini bilen var mı?" diye sordu. Biz, "Hayır, ne demiş?" diye sorduk. "Şunu söylemiş" dedi ve devam etti:

لَوْلَا أَنِّي أَخَافُ أَنْ أَفْمَعَ بِالْجَوَابِ لَطَلْتُ كَمَا طَالَ اللِّسَانُ!

Bir cevapla dizginleneceğim korkusu olmasa, tıpkı bir dil gibi uzardım!

Hafs devamla şöyle dedi: Sözleriyle beni öfkeden kudurtan nice adam olmuştur ki, ben onlara, A'meş'in bu sözünden dolayı cevap verme gereği duymamışsındır.

Bkz. *Rabîu'l-ebrâr*, I, 1.Cüz, s.261.

⁶⁷ Şa'bî'nin, muhataplarının sıkıcı ve mantıksız sorularına verdiği esprili ve aşağılayıcı bazı cevaplar için bkz. *Ahbâru'z-zurâf ve'l-mutemâcinîn*, s.55-56.

⁶⁸ Bu bağlamda yine A'meş'e atfedilen *جَوَابُ السُّكُوتِ* "Sükût cevaptır!" ya da *السُّكُوتُ لِلْأَحْمَقِ جَوَابُ* "Susmak, ahmağa verilecek en güzel cevaptır!" sözlerini hatırlamak gerekir. Bu sözler için bkz. İbn Ebi'd-dunyâ, Abdullah b. Muhammed, *es-Samt ve âdâbu'l-lisân*, nşr.: Ebû İshâk el-Huveynî, Neşr.: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1.Baskı, Beyrut, 1410 h., s.300; es-Sülî, Ebû Zekeriyâ Muhammed b. Yahyâ, *Edebu'l-kuttâb*, neşr.: Muhammed Behcet el-Eserî, el-Matbatu's-selefiyye, Kahire, 1999, s.233; *Ravdatu'l-ukalâ*, s.126.

⁶⁹ *Kitâbu zemmi's-sukalâ*, s.60.

⁷⁰ A'meş, en temel bilgilerden bile yoksun bazı kimselerin kalkıp kendisinden hadis öğrenmeye çalışmalarını bir tür haddini bilmezlik olarak görmüştür. Nitekim, kendisine hadis tahsili için gelen bir gruba yönelttiği "Bugün günler-

ğünde, onların yersiz sorularından ya da anlatılan konuyu kavraya-
mamalarından aşırı derecede sıkıldığı için aklından onlara tokat at-
mayı bile geçirmiştir:

إِذَا رَأَيْتُ الشَّيْخَ لَيْسَ عِنْدَهُ شَيْءٌ مِنَ الْعِلْمِ أَحْبَبْتُ أَنْ أَصْفَعَهُ!

Yaşı ileri ancak kavrayışı kıt bir adam gördüğümde, kalkıp to-
kadı basasım gelir!⁷¹

Yine A'meş, bu gibi, ders ve nasihatın kâr etmediği kalın kafalı
kişilere bir şeyler anlatmaya çalışmanın beyhüde olduğunu şöyle dile
getirmiştir:

مُعَاتِبَةُ الْأَحْمَقِ نَفْخٌ فِي تَلْيِيسَةٍ.

Kıt kavrayışlı birini paylamak (boşuna nefes tüketilmiş olacağı
için) telizi|| üfleyerek şişirmeye benzer!⁷²

Ancak bu nevi şanssızlıklar, A'meş'in sadece ilmî ortamlardaki
tecrübeleriyle sınırlı değildi, gündelik yaşam içerisinde de bu sevim-
siz durumlar onun yakasını rahat bırakmıyordu. Aşağıdaki anekdot,
onun böyle bir gündelik hâdisedeki tepkisini dile getirmektedir:

Bir gün (sakil) bir adam, A'meş'e (nefis) bir karpuz ikram etmiş.
Ertesi gün adam, A'meş'le karşılaşınca sormuş: 'Ebû Muham-
med! Karpuz nasıldı?', A'meş yanıt vermiş: '(Çok) güzel'. Adam
yeniden sormuş: 'Güzel miydi?', A'meş yine cevap vermiş: 'Gü-
zeldi'. Adam üçüncü defa, bu sefer 'Karpuz hoşuna gitti mi bâri?'
diye sormuş. Bunun üzerine A'meş patlamış: "Kes artık sor-
mayı, yoksa karpuzu şuraya kusacağım!"⁷³

Onun bu tipe yaklaşımındaki katı tavır, beşerî münâsebetleri-
nin en masum alanlarına dahi sirâyet etmiştir. Zira, o, hasta ziyâreti
gibi son derece insânî bir ödevi yerine getiren dostlarına karşı bile
acımasız olmuştur⁷⁴:

den nedir?" sorusunun karşılığını Arapça gramer kurallarına uygun biçimde
alamadığımda, "Önce konuştuğunuz dili öğrenin, sonra hadis öğrenirsiniz!" diye
hitap ederek onları meclisinden uzaklaştırmıştır. Bkz. *Rabû'l-ebrâr*, I, 1.Cüz,
s.242.

⁷¹ İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferac, *Ahbâru'l-hamkâ ve'l-muğaffelîn*, Dâru'l-kutubi'l-
ilmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 1985, s.24.

* **Teliz:** Keten ya da kendirden seyrek, kaba dokunmuş çuval.

⁷² *Ahbâru'l-hamkâ ve'l-muğaffelîn*, s.29.

⁷³ *Kitâbu zemmi's-sukalâ*, s.56.

⁷⁴ Sakil tiplere eleştiri yöneltenlerin büyük bir kısmı, özellikle hasta olup da, zi-
yâret süresinden müşteki olanlardır. Esâsen hasta ziyâretinin uzun tutulma-
ması gerektiği konusuna pek çok ansiklopedik eserin ziyâret âdâbına ilişkin
(أَدَبُ الْعِيَادَةِ) başlıkları altında ve yine nevâdir kitaplarının sakiller bahsini ele

Bir dostu, A'meş'e geçmiş olsun demek için uğrar. Adam sohbet maksadıyla, 'Hastalığın esnâsında başına gelen en katlanılmaz durum neydi?' diye soracak olur. A'meş'in verdiği cevap gurur kırıcıdır: 'Senin şu ziyâretin!'.⁷⁵

Yine böyle bir hastalığı sırasında ziyâretine gelen insanları dağıtmak için icat ettiği yöntem de hayli ilginç görünmektedir:

Bir grup insan, hastalığı sırasında A'meş'i ziyârete gelir ancak kalış süresini fazla uzatırlar. (Misâfirlerinin bir türlü kalkmak bilmediğini gören) A'meş, başının altındaki yastığı alır ve "Ce-nâb-ı Hak hastanıza şifâ bahşetti, hadi kalkın gidin artık!" der.⁷⁶

Zehru'l-ekem'de (I, 11) A'meş'in, sakıl bulduğu kimseleri yanından kovmak için kendisine, kaşında يَا مَقِيَّتْ أَبْرَمْتِ فَقُمْ! (Melun herif, bıktırdın kalk git artık!) yazan özel bir yüzük yaptırdığı ve gerektiğinde bunu muhatabına okuttuğu kaydedilmektedir. Yine, hastalığı sırasında kendisini ziyârete gelenlere karşı takındığı müziplikle karışık negatif tutumun bir benzerini aşağıda aktardığımız rivâyette de görmekteyiz:

Bir defasında A'meş hastalanmış, insanlar da hal hatır sormak üzere kapısını çalmaya başlamışlardı. (Hastalığıyla ilgili olarak insanlara aynı şeyleri anlatıp durmaktan) usanan A'meş çözümlü, durumunu bir kağıt parçasına yazıp baş ucuna koymakta bulunmuştur. Herhangi bir ziyâretçi, hastalığına ilişkin bir soru sorduğunda, "Yanıdaki kâğıtta yazıyor, okuyuver!" dermiş⁷⁷.

A'meş, sakıl insanlardan uzak durma arzusunu her fırsatta abartılı biçimde dile getirmiştir:

alan değişik bölümlerinde değinilmiştir. Ancak özellikle Bekr b. Abdullah el-Muzenî'yle ilişkilendirilen aşağıdaki rivâyetin bu açıdan oldukça popüler hâle geldiğini belirtelim:

Bekr b. Abdullah el-Muzenî, kendisine geçmiş olsuna gelen ve yanında biraz fazla kalan dostlarına şu sözü söylemiştir:

الْمَرِيضُ يُعَادُ وَالصَّحِيحُ يُزَارُ.

Hasta kişiye sadece geçmiş olsun demek için (kısa süreliğine) uğranılır; ancak sağlıklı kişiler (uzun süreli) ziyâret edilir.

Bkz. el-Ebşihî, Şihâbuddîn Muhammed b. Ahmed, *el-Mustatraf fî kulli fenn mustazraf*, Haz.: Muhammed Hayr Tu'me el-Halebî, Dâru'l-maârif, 3.Baskı, Beyrut, 2001, s.722; *Nesru'd-durr*, III, 4.Cüz, s.162; *Rabîu'l-ibrâr*, II, 323; *el-İkdu'l-ferid*, II, 450; et-Tevhidî, Ebû Hayyân, *el-Basâir ve'z-zehâir* (I-IX), nşr.: Vedâd el-Kâdî, Dâru Sâdir, 1.Baskı, Beyrut, 1988, II, 3.Cüz, s.182.

⁷⁵ *Ahbâru'z-zurâf ve'l-mutemâcinîn*, s.59; *Muhâdarâtu'l-udebâ*, II, 679.

⁷⁶ *Hayâtu'l-hayevân el-kubrâ*, II, 586.

⁷⁷ *el-İkdu'l-ferid*, II, 450.

A'meş, semtine uğramak istemediği *sakîl* bir insan görünce, ona şu soruyu sorarmış: 'Bu ülkede/diyarda daha ne kadar kalmayı düşünüyorsunuz?!'.⁷⁸

Esâsen bir hadis bilgini olan A'meş, *sakîl* insanlara yönelik insafsız tutumunu onları ciddi biçimde aşağılayarak da sergilemekte idi. Aşağıdaki rivâyet, aynı zamanda onun, ilmin ancak ehil olanlara verilmesi gerektiği düşüncesinde olduğunu göstermektedir:

Bir keresinde A'meş, şehrin bir kenar mahallesine gitmişti. Orada kendisine bir grup insan gelerek hadis rivâyet etmesini istediler, ancak o buna yanaşmadı. Bunun üzerine, yanındaki bir adam "Birkaç hadis rivâyet etseniz de, şu zavallular da nasîplense!" deyince, A'meş şöyle cevap verdi:

وَيْلَكَ، وَمَنْ يُعَلِّقُ الدَّرَّ عَلَى الْخَنَازِيرِ!

Git Allah aşkına! Kim, domuzların boynuna inci asmak ister?!⁷⁹

Bu meyanda, hoşlanmadığı bir insan kendisini ziyâret edecek olduğunda, onu kendisinden kaçirtmak için balgam çıkartıp bir tarafa tükürdüğü rivâyet edilmiştir⁸⁰. Kezâ, onun, -şaka mâhiyetinde söylediği- sözde fetvâsında da durum böyledir:

A'meş bir defasında şu yolda fetva vermiş: Eğer namaz kılarken sol tarafında *sakîl* bildiğin biri varsa, sadece sağa selam vermekle yetinebilirsin.⁸¹

A'meş, semtine uğramasını istemediği kişilerden ve onların laf olsun diye sordukları suallerden kurtulmak için değişik yöntemler izlemiştir. Bu yöntemlerden biri, sorulan bir sorunun tamamen lafızca bir anlayışla ve ironik bir üslûpla cevaplandırılmasıdır:

Adamın biri A'meş'e, "Dün geceyi nasıl geçirdin?"⁸² diye sorunca, A'meş içeri girip bir hasır ve yastıkla çıkagelir, sonra da yatma pozisyonu alarak "Aynen bu şekilde!" der.⁸³

⁷⁸ *Ahbâru'z-zırâf ve'l-mutemâcinîn*, s.59.

⁷⁹ el-Iclî, Ahmed b. Abdullah, *Ma'rifetu's-Sikât (I-II)*, nşr.: Abdulalim Abdul-azim el-Bestevî, Mektebetu'd-dâr, 1.Baskı, Medine, 1985, I, 432.

⁸⁰ *Kitâbu zemmi's-sukalâ*, s.60.

⁸¹ *Ahbâru'z-zırâf ve'l-mutemâcinîn*, s.58. İbâdetlere ilişkin taşlama biçiminin A'meş tarafından sunulan bir başka güzel örneği de onun şu sözüdür: "Kim sabah namazını kaçırırsa, (kaybettiği sevâbı telâfi için) *sakîl* insanlara beddua etsin!". Görüldüğü üzere, A'meş, zikir çekmekle hâsıl olacak bir mükâfatın, sakîllere beddua ile de pekâlâ kazanılabileceğini -ironik biçimde- vurgulamaktadır. *Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem*, II, 11; *Guraru'l-hasâis*, s.457.

⁸² Bu soru kalıbı (كَيْفَ بَتَّ الْبَارِحَةَ؟) ya da (كَيْفَ أَصْبَحْتَ؟) Arapça'da "Sağlık sıhhatin nasıl?" manasına hal hatır sormak için yaygın olarak kullanılır.

A'meş, yukarıdakine benzer ilginç bir başka çözümü ise, hadis ilminin teknik terimlerinden “*isnad* (hadis metnini kaynağına dayandırma)” aracılığıyla yapmaktadır.

A'meş'in, kendisine bir hadisin isnâdını (ilk râviye nasıl dayandırıldığını) soran Hafs b. Gıyâs'a yanıtı şöyle olur: Önce Hafs b. Gıyâs'ı boğazından tutar, (sonra onu iterek) duvara yaslar ve şöyle der: “*İşte! Sözüünü ettiğin hadisin dayandırılması da aynen bu şekilde!*”⁸⁴.

Bazen de A'meş, kendisine hadis sormaya gelen sakıl tıynetli kişilerden maddi şeyler talep ederek onları kendisinden uzaklaştırmayı denemiştir:

Veki' anlatıyor: Bir defasında A'meş'in sohbet halkasında bulunuyorduk. O sırada soru sormak üzere bir adam çıkageldi. A'meş, adama “*Yanındaki nedir?*” diye sordu. Adam, “*Şeftali*” cevabını alınca hadisi rivâyet etmeye başladı ve adam da rivâyet ettiği her bir hadis için bir şeftali veriyordu. Sonunda adamın elindeki şeftaliler tükendi. A'meş “*Daha şeftali kaldı mı?*” diye sordu. Adam “*Bitti, ey Ebû Muhammed*” dedi. Bunun üzerine A'meş, “*Kalkıp gidebilirsin, (şeftali bittiyse) hadis de bitti!*” dedi.⁸⁵

A'meş'le ilgili rivâyet edilen aşağıdaki sakıl hikâyesinde vurgulanan ana tema ise, bize, Türkçemizdeki “*beterin beteri vardır*” sözünü anımsatacak nitelikte komik ancak yaşanmış bir hâdiseye dayanmaktadır:

Kays b. er-Rabi' anlatıyor: A'meş'in sohbet halkasındaydık. O sırada meclise sakıllığı tescilli bir grup insan dahil oldu. A'meş hemen kalkıp oradan ayrıldı ancak birkaç dakika sonra yeniden gelip oturdu ve şöyle dedi: “*Sizin gibi sakıllar yüzünden ilim ortamını terk edip evime gittim, ancak baktım ki orada sizden daha sakıl bir herif (eniştesini kast ediyor) var, çâr nâçâr dönüp geldim!*”⁸⁶.

Bir diğer rivâyette, hadis öğrenmek üzere kendisine uzaklardan gelen bir sakili gözünün yaşına bakmadan geri göndermiştir:

Bir adam A'meş'e gelip, “*ey A'meş! Şu şu içeriğe sahip bir hadisin (senet) durumunu öğrenmek üzere yarım dirhem karşılığında bir eşek kirâlayıp ayağına kadar geldim*” demiş. (Adamın konuya giriş biçiminden rahatsız olan) A'meş şöyle karşılık vermiş:

⁸³ *Ahbâru'z-zırâf ve'l-mutemâcinîn*, s.58; *Cemu'l-cevâhir fi'l-mulah ve'n-nevâdir*, s.360.

⁸⁴ İbn Kuteybe, Abdullah b. Muslim, *Te'vilu muhtelifi'l-hadis*, nşr.: Muhammed Zehrî en-Neccâr, Dâru'l-cil, 1972, Beyrut, s.11.

⁸⁵ *Ahbâru'z-zırâf ve'l-mutemâcinîn*, s.61-62.

⁸⁶ *Kitâbu zemmi's-sukalâ*, s.54; Hikâyenin kısmen farklı bir versiyonu için bkz. *Nesru'd-durr*, II, 107.

“(İyisi mi) dirhemın kalan yarısıyla da başka bir eşek kirâla ve geri dön!”⁸⁷.

Rivâyet edildiğine göre A‘meş, birisinin varlığından rahatsız olduğunda,

فَمَا الْفِيلُ تَحْمِلُهُ مَيْتًا بِأَثْقَلٍ مِنْ بَعْضِ جُلَاسِنَا!

Leşini taşıdığın bir fil,

Bizimle oturan bazı dostlardan daha ağır değildir, bil!⁸⁸.

beytini okur; sohbet halkasından bir sakilin ayrılıp gittiğini gördüğünde ise bu durumu şu beyitlerle anlatırmış:

إِنْ غَابَ عَنْكَ تَقِيلُ كُلِّ قَبِيلَةٍ مِمَّنْ يَشُوبُ حَدِيثَهُ بِمِرَاءٍ
فَهُنَّاكَ طَابَ لَكَ الْحَدِيثُ وَإِنَّمَا طِيبُ الْحَدِيثِ بِخَفَّةِ الْجُلَسَاءِ

Civârından, her sözüne bir itiraz sıkıştıran her kabilenin sakili uzaklaştığında, artık sohbetlerin tadı gelir. Zira, sohbetin keyfi neşeli dostlarla çıkar⁸⁹.

Arap edebiyatı kaynaklarında A‘meş’le ilişkilendirilen hikâyelere şöyle bir göz atıldığında, A‘meş’in mizantrop bir ruh yapısına sahip olduğu, bu yüzden de çevresinde bulunan ya da ilim halkasına girerek kendisinden hadis öğrenmeye çalışan hemen herkese sakil muamelesi yaptığı, hatta zaman zaman bu hususta aşırıya kaçtığı akla gelebilmektedir⁹⁰. Bu meyanda Câhız’ın, A‘meş’in hâlet-i rûhiyesi üzerine yaptığı değerlendirme oldukça dikkat çekicidir:

⁸⁷ İbnu’l-Cevzî, Ebu’l-Ferec Abdurrahman, *Kitâbu’l-ezkiyâ*, Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut, 1985, s.84; *Kitâbu zemmi’s-sukalâ*, s.58; Bu anek-dot, *Ahbâru’z-zurâf ve’l-mutemâcinîn*’de (s.56) Şa‘bi’ye atfedilmektedir.

⁸⁸ *el-İkdu’l-ferid*, II, 296; *Zehru’l-ekem fi’l-emsâl ve’l-hikem*, II, 11; Bir başka eser yardımıyla burada A‘meş’in imâ ettiği şahsın adına da vakıf oluyoruz. *Behcetu’l-mecâlis*’teki rivayete göre bu, hicri 161’de Roma topraklarında gaza hâlinde iken vefât etmiş bulunan sika muhaddis Zâide b. Kudâme’dir. (*Behcetu’l-mecâlis ve unsu’l-mucâlis*, II, 734).

⁸⁹ *Behcetu’l-mecâlis ve unsu’l-mucâlis*, II, 737; Klâsik edebiyatta bir sakilin meclisten ayrılışının müjde gibi karşılandığı değişik teşbihlerle anlatılır. Cem-mâz’ın şu sözü buna bir örnektir:

كَأَنَّ قِيَامَ النَّعِيلِ مِنْ عِنْدِنَا سُفُوطُ جَمْرَةٍ فِي الشَّيْءِ.

Sakil tabiatlı bir adamın meclisimizi terkedip gitmesi, cemrenin kışın düşmesi gibi (sevindirici)dir.

Rabîu’l-ibrâr, I, 1.Cüz, s.347.

⁹⁰ A‘meş, kapısını aşındırıp duran insanlardan ve onların mükerrer sorularından kaçışını eğlenceli hale getirmek için bazen müziple yöntemler de icat etmiştir. Şu anekdotta bunun bir örneği görülmektedir:

A'meş, geçimsiz ve içine kapalı birisiydi. Hadis ehli onu sıkıştırır ve kendilerinden gizlemeye çalıştığı ilmi ortaya koymasına ve rivâyetlerini yinelemesi için onu sıkboğaz ederler ve bunaltırlardı. O da bazen bu tacizlere karşılık onlara bir ay -bazen daha fazla veya daha az- süre hadis rivâyet etmemeye yemin ederdi. Fakat bu sefer de içinde bulunduğu durumdan dolayı huzursuz olur, adeta içindeki hadis bilgisi patlamaya hazır bir şekilde beklerdi. (Bu sıkıntıyı atlatmak için) A'meş, sahibi olduğu bir koyunun başına gider, ona hadis ve fıkıh anlatmaya başlardı. Bu yüzden kimi hadis bilgileri 'Keşke A'meş'in koyununun yerinde ben olsaydım!' demişlerdir⁹¹.

A'meş'in, genelde insanlardan fiziksel olarak uzak durmaya çalışmasının arka plânında -zayıf bir ihtimal de olsa- gözündeki rahatsızlığın yol açtığı kompleks de etkili olmuş olabilir. Özellikle İbrahim en-Nehâî ile arasında geçen bir diyalogdan böyle bir sonuca ulaşmak mümkün görünmektedir:

Bir gün A'meş, yoldan geçmekte olan İbrahim en-Nehâî'ye tesâdüf etmiş ve onunla birlikte yürümeye başlamıştı. (Bir süre sonra) İbrahim'e, "İnsanlar bizi görünce *أَعْمَشُ* (gözünden sular akan) ve *أَعُورُ* (bir gözü görmeyen) yan yana yürüyorlar diye takılacaklar" demiş. İbrahim en-Nehâî, "Olsun, böylece onlar günaha girer biz de sevap kazanmış oluruz" deyince, A'meş "Ne dersin, ne onları günaha sokalım, ne de alay konusu olalım!" demiş⁹².

O sene Ramazan ayının başlaması yine **yevm-i şek*** ile olmuştu. Bu yüzden insanlar oruç tutmalarının gerekip gerekmediğini sor-mak için A'meş'in başına üşüşmeye başladılar. (Her gelene aynı cevâbı vermektен) usanan A'meş şöyle bir çözüm yolu buldu: Evinden bir adet nar getirip ikiye bölerek önüne koydu. Kendisine (oruç tutması gerekip gerekmediğine dair) soru sormaya gelen birini gördüğünde hemen eline bir nar tanesi alıp ağzına atıyordu. Böylece, ne gelenin A'meş'e soru sormasına, ne de A'meş'in cevap vermesine gerek kalıyordu.

(Bkz. *el-İkdu'l-ferid*, VI, 433)

* Eskiden Ramazan ayının başlaması hilalin görülmesine bağlı olduğundan bazen bulutlu günlerde hilâl görülemediği için Ramazan'ın başla-yıp başla-madığı kestirilememekteydi. Bu durumda, Şaban ayının otuza tamamlanması bekleniyordu. Bu güne dinî literatürde **yevm-i şekk** adı verilmektedir.

⁹¹ el-Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr, *Mecmû' resâli'l-Câhiz*, nşr.: Muhammed Tâhâ el-Hâcirî, Dâru'n-nahdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1983, s.202.

⁹² *el-İkdu'l-ferid*, II, 237; *Hayâtu'l-hayevân el-kubrâ*, II, 586. Aşağıdaki anekdota bakılacak olursa, A'meş'in yegâne fiziksel kusuru, gözlerinin sürekli sulanması (*عُوشَة*) ve bundan kaynaklanan görme eksikliği değildi:

Kûfe'nin en güzel kadınlarından biriyle evli olan A'meş'in bir gün tartışma yüzünden karısıyla arası açılmıştı. Kendisi çirkin olan A'meş, yanına kendisinden hadis öğrenmek üzere gelen bir öğrencisinden eşiyile arasını bulması için devreye girmesini istedi. Bu sırada öğrencisine, en başta kendisinin ne

Câhız'ın, A'meş'in geçimsiz ve huysuz biri olduğu tespitini destekleyen rivâyetler içerisinde⁹³, özellikle aşağıda yapacağımız alıntı, onun beşerî münâsebetler noktasındaki başarısızlığını ve rafine davranışlar sergilemedeki yetersizliğini gösteren güzel bir örnektir:

Bir gün A'meş, üzerinde iç-dış edilmiş bir kürk, onun üzerinde de Katar ipeğinden dokunmuş bir giysi olduğu halde Medine camiine geldi. Ancak ayak bileklerinin etrafında -onları bir hal-hal gibi saran- çamur tabakası vardı. (Bu durumu gören cami cemaatinden) bir adam, A'meş'i "*Efendim, camiye girmeden ayaklarınızı yıkayıverseniz*" diye (nâzikçe) uyarmak istedi. Bunun üzerine A'meş şöyle dedi: "*Be işgüzâr adam! Ayaklarımın temizliği seni o kadar ügüldendiriyorsa, yalayarak temizleyiver!*"⁹⁴.

A'meş'in geçimsiz ve huysuz kişiliğinin ipuçlarını veren bir başka ilginç anekdot da şudur:

A'meş'in öğrencilerinden birisi şöyle anlatıyor: A'meş için bir yemek hazırladım ve kendisini davet ettim. Önüne düştüm ve evime doğru gitmeye başladık. Yolda, çocukların misket oynamak için açmış oldukları bir çukura ayağı takılınca, bana, "*Bu nedir?*" diye sordu. Ben de "*Çocukların oyun oynamak için açtıkları bir çukur*" dedim. "*Yok*" dedi, "*Ayağım takılsın diye sen bunu kasten açmış olmalısın! Vallahi, ben bugün senin evinde asla yemek yemem!*" Ben de hazırladığım yemeği, onun evine götürmek zorunda kaldım.

Yine bir keresinde onun için evimde yemek hazırlayıp kendisini davet etmiştim. O da, "*Olur, ancak önce hamama gidelim*" dedi.

kadar büyük bir alim olduğunu hanımına hatırlatarak övmesini sıkı sıkıya tembih etti. Hikâyenin bundan sonrası şu şekilde cereyan etmiştir:

A'meş'in karısının yanına giren öğrenci şöyle dedi: "*Allah tebâreke ve teâlâ size çok hayırlı bir kısmet nasip etmiş. İşte eşiniz hocamız-dur, efendimizdir, dinimizin temelini, helâlini, haramını kendisinden öğreniyoruz. Sakın ola ki, gözlerindeki rahatsızlık, kürdan bacaklı olması, dizlerinin tutmaması, koltuk altlarının ve ağzının kokması ve eli sıkılığı sizi ona karşı soğutmasın!*" Bütün bu konuşmaları kapı gerisinden duyan A'meş öfkeyle parlar: "*Kalk git, yüzünü Şeytan göresi herif seni! Sen ona, bende olan ama onun hiç bilmediği kusurlarımı da ifşâ ettin!*"

Bkz. *Hayâtu'l-hayevân el-kubrâ*, II, 586. *el-Mustatraf fi kulli fenn mustazraf*, s.688; *Muhâdarâtu'l-udebâ*, III, 550. Bu anekdot burada, her üç kaynaktaki bilgiler harmanlanarak sunulmuştur.

⁹³ el-'İclî'nin *Ma'rîfetu's-sikât*'ında A'meş hakkında verilen bilgiler arasında, özellikle *وَكَانَ عَسِرًا سَيِّءَ الْخُلُقِ* "(A'meş) zor ve huysuz biriydi" cümlesi konumuz açısın-dan özellikle çarpıcıdır, Bkz. *Ma'rîfetu's-sikât*, s.432.

⁹⁴ et-Tuyûri, el-Mubârek b. Abdulcebbâr, *et-Tuyûriyyât* (I-IV; 17 Cüz), 2004, II, 698; Yine bu meyanda, A'meş'in, -muhabbet etmiş olmak için- sürekli soru soran haccâmlardan pek hazzetmediği, sırf bu yüzden saç ve sakal tıraşını uzun zaman ertelediği kaydedilmektedir. Bkz. *el-İkdu'l-ferîd*, VI, 434-435.

Onu hamama götürdüm, sıcak suyu başına dökünce, bana “Neden böyle yaptın? senin niyetin beni haşlamak. Vallahi, bugün senin evinde yemek yemem!” deyince, hazırladığım yemeği yine onun evine ben götürmek zorunda kaldım⁹⁵.

Bazı rivâyetlerde A‘meş’in, muhataplarını gereksiz biçimde kırıdığı, kendisine yapılan kimi şakaları sert dille cevapladığı görülmektedir. Örneğin aşağıdaki alıntıda, A‘meş’in, kendisine bir ayetteki imâ ile takılan bir grup arkadaşına yine bir ayetle verdiği incitici cevâbı görmekteyiz:

Şeyb b. Şeybe bir grup arkadaşını yanına alarak A‘meş’i ziyârete gitmiş. Kapıya geldiklerinde dışarıdan, “Ey Süleymân, kapıya çık!” diye seslenmişler. A‘meş içeriden, “Sizler de kimsiniz?” diye sormuş. (A‘meş’in misâfirden pek hoşlanmadığını bilen arkadaşları): “Biz,

(الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ)

deyince, A‘meş de âyeti tamamlamış:

(أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ)

Dost ve ziyâretçilerine karşı sergilediği nezâket dışı, mesâfeli ve kırıcı tavırlar öyle popüler hâle gelmişti ki, bir hadis hakkında danışmak gâyesiyle A‘meş’i ziyâret eden Rakabe b. Maskale, onun bu olumsuz tarafını bizzat yüzüne vurma ihtiyacı hissetmiş, ancak son tahlilde yine de ilminden vazgeçilemeyeceğini şöyle ifâde etmiştir:

Ey A‘meş! Ben seni bildim bileli canından bezgin bir hâlin var, suratın her dem sirke satıyor ve seni ziyâret edenlere haksızlık ediyorsun. Sana bir soru sorulduğunda burnuna acı hardal suyu sıkılmışçasına surat ekşitiyorsun. Ancak bütün bunlara rağmen sen benim nazarımda -faydasını umduğum için kendisine katlandığım- ilaç gibisin. Bu böyledir, çünkü senin kapına gel-

⁹⁵ *el-İkdu'l-ferid*, VI, 434; hikâyenin kısmen farklı bir versiyonu için bkz. *Cem'u'l-cevâhir fi'l-mulah ve'n-nevâdir*, s.360.

⁹⁶ *el-A‘meş ez-zarîf*, s.76; İslam tarihi kaynaklarının işaret ettiğine göre, Temim kabilesinden bir heyet Medine'ye peygamber efendimizle görüşmeye geldiklerinde, içlerinden birisi, duvarın gerisinden, “Muhammed! Kapıya çık da konuşalım!” biçiminde kaba bir üslup kullanmış, Hz. Allah da bu kimseleri, yukarıda zikredilen âyetle kınamıştı. Söz konusu hâdise ile kendi durumu arasında bir paralellik kuran A‘meş de, hoşlanmadığı dostlarını aynı yolla aşağılamaktadır.

mek insanın gururunu kırar, senden vazgeçmek ise büyük bir aldaniş olur!⁹⁷.

A'meş'in, sahip olduğu psikolojik durumun ve etrafındaki insanları incittiğinin farkında olduğu⁹⁸ ve aslında bundan rahatsızlık duyduğu yine rivâyetlerden anlaşılmaktadır:

Bir defasında A'meş bize öyle laflar söyledi ki, şerefimizi iki paralık etti. (Buna tanık olan) bir kadın perde arkasından şöyle dedi: "Her ne olursa olsun bu adama tahammül gösterin! Zira, Allah'a yemin ederim ki, o, yol arkadaşıma -veya deveciye- çirkin bir laf eder ya da ona kaba davranırım da (bu sebepten ibâdetim makbul olmaz) korkusuyla otuz seneden beri hac görevini ifâ edemiyor!"⁹⁹.

Aşağıda zikredeceğimiz anekdot, A'meş'in, sakilliği insanları rencide etme manasında yorumladığına dair güzel bir örnektir. Ona göre, başka insanları rahatsız eden bir davranış, ne kadar dinî ve ulvî gâyelerle ilişkilendirilirse ilişkilendirilsin sahibini sakil yaptıktan kurtaramaz:

A'meş bir gün seher vaktinde evinden çıkıp Benî Esed Camiine gitmiş. O camiye girdiğinde müezzin kameti tamamlamış A'meş de cemaate dahil olmuş. İmam namazın birinci rekâtında Bakara suresinden, ikincisinde ise Âl-i İmrân suresinden uzun uza-

⁹⁷ *el-Basâir ve'z-zehâir*, II, 4.Cüz, s.208; Bu anekdotun oldukça farklı bir versiyonu için bkz. *el-İkdu'l-ferîd*, VI, 434.

⁹⁸ Birgün kendisine, "Mizâcındaki bu sertliğin ve hurçunluğun kaynağı kim?" diye sorulduğunda, A'meş, "Yahyâ b. Vessâb" yanıtını vermiş (*Cem'u'l-cevâhir fi'l-mulah ve'n-nevâdir*, s.360). Meşhur tabakat kitaplarından *Şu'abu'l-îmân*'da yer alan bir rivâyete göre, A'meş, tâbiîn neslinden olan bu zât ile görüşmüş ve işin ilginç yanı, ondan, kendi karakter yapısına ve mizâcına yönelik zımnî eleştiri içeren bir edeb hadisini nakletmiştir. O hadis şudur:

الْمُسْلِمُ الَّذِي يُخَالِطُ النَّاسَ وَيَصْبِرُ عَلَىٰ أَدَاهُمْ خَيْرٌ مِنَ الْمُسْلِمِ الَّذِي لَا يُخَالِطُ النَّاسَ وَلَا يَصْبِرُ عَلَىٰ أَدَاهُمْ.

İnsanların arasına karışan ve onlardan gelecek sıkıntıya sabreden Müslüman, insanlara karışmayan ve onlardan gelen eziyetlere sabretmeyen Müslümandan daha hayırlıdır.

Bkz. el-Beyhakî, Ahmed b. el-Huseyn, *Şu'abu'l-îmân* (I-XIV), nşr.: Abdulali Abdulhamîd Hâmîd, Mektebetu'r-ruşd, Bombay, 2003, XII, 201.

⁹⁹ *el-Basâir ve'z-zehâir*, IV, 7.Cüz, s.92; *el-İkdu'l-ferîd*, VI, 433; *Nesru'd-durr*'da yer alan anekdotik bir bilgi aracılığıyla, A'meş'in kendisi hakkındaki bu korkusunun yersiz olmadığını anlıyoruz:

A'meş hac görevini ifâ ediyordu. İhramlı olduğu sırada kirâladığı deve sahibi, kendisine karşı bazı kaba sözler sarf edince o da elindeki değneği adamın başına vurup kanattı. A'meş'e, "Ey Ebû Muhammed, sen ihramdasın!" denilince, o da şöyle dedi: "Eeee na-palm?! Deveciyi sopalamak da ihramın şartlarından oldu". Bkz. *Nesru'd-durr*, II, 104.

dıya okumuş. İmam selam verir vermez A'meş kendisine yaklaşıp "Allah'tan korkmuyor musun?! Hz. Peygamberin, -İnsanlara imamlık edecek olan kişi namazı kısa tutsun. Çünkü arkasında yaşlı, zayıf ve ihtiyacı olan kimseler bulunabilir- hadisini işitmedin mi?" deyince, imam derhal savunmaya geçerek,

(وَأِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ)

Şüphesiz namaz, Allah'a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir. (Bakara:45)

ayetiyle cevap vermiş. Bunun üzerine (bu anlayışsızlığa dayanmayan) A'meş şöyle demiş: "Ben de, Allah'a derinden saygı duyan bütün bu insanların elçisi sıfatıyla diyorum ki: Sen sakil (kaba ve kıt zekâlı) herifin tekisin ve onlar senin bu anlayışsızlığına dayanamıyorlar!"¹⁰⁰.

İçinde yaşadığı toplumun ahlaki erdemler bakımından giderek yozlaşmakta oluşu da, A'meş'in asosyal kişilik kazanmasının gerisinde yatan bir neden olabilir. Aşağıdaki paragrafın satır aralarında, onun, insanlardan mümkün mertebe neden uzak durmaya çalıştığıının ipuçları sezilmektedir:

Ben öyle insanlara yetiştim ki, onlar kardeşlerini bazen bir veya iki ay göremezler, gördüklerinde ise soruları "Nasılsın?" ve "Ne var ne yok?" dışına çıkmazdı. Bununla birlikte, şayet o, kardeşinin malının yarısını istese tereddüt etmeden verirdi. Sonra öyle insanlar geldi ki, onlardan birisi kardeşini bir gün görmese kümesindeki tavuğuna kadar hal hatır sorar, fakat bir tahıl tanesi isteyecek olsa onu bile alamazdı¹⁰¹.

A'meş, meclisine sakil birisi uğradığında, bunu kendi cemaatine imâ etmenin özel bir yolunu bulmuştu. O, böyle birisini sohbet halkasında gördüğünde hemen فِي السَّمَاءِ غَيْمٌ "Gökyüzü bulutlandı!" meşhur sözünü söyler, cemaat içindeki has dostları da bunun "Aramızda sakil tıynetli kimseler karıştı" anlamına geldiğini bilirlerdi¹⁰².

Son olarak, dilinden hiç düşürmediği rivâyet edilen aşağıdaki duanın satır aralarında da, A'meş'in neden dost ve komşuları ile arasına mesâfe koymak istediğinin kendince makul bir sebebini görmekteyiz:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ جَارٍ تَرَانِي عَيْنَاهُ وَتَرَعَانِي أُذُنَاهُ،
إِنْ رَأَى خَيْرًا دَفَنَهُ، وَإِنْ سَمِعَ شَرًّا طَارَ بِهِ.

¹⁰⁰ Ahbâru'l-hamkâ ve'l-muğaffelîn, s.104, ayrıca bkz. Muhâdarâtu'l-udebâ, IV, 202; el-İkdu'l-ferid, II, 373.

¹⁰¹ Rabîu'l-ibrâr, I, 1.Cüz, s.178.

¹⁰² Kitâbu zemmi's-sukalâ, s.60; Ahbâru'z-zırâf ve'l-mutemâcinîn, s.61; et-Tuyûriyyât, IV, 50

Allahım! Gözleriyle gördüğü, kulaklarıyla kolladığı halde; bende gördüğü iyiliği gizleyen, buna karşın benden duyduğu kötülüğü etrafa uçuran bir komşudan sana sığınırım.¹⁰³

Kaynakça

- Âbi, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Huseyn, *Nesru'd-durr fi'l-muhâdarât (I-VII)*, nşr.: Hâlid Abdulğani Mahfûz, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- el-Âmilî, Bahâuddîn, *el-Keşkül (I-II)*, Haz.: et-Tâhir Ahmed ez-Zâhî, Dâru İhyâi'l-kutubi'l-Arabiyye, Beyrut.
- el-Beyhakî, Ahmed b. el-Huseyn, *Şuabu'l-îmân (I-XIV)*, nşr.: Abdulali Abdulhamid Hâmid, Mektebetu'r-ruşd, Bombay, 2003.
- el-Beyhakî, Muhammed b. İbrahim, *el-Mehâsin ve'l-mesâvi*, Haz.: Friedrich Schwally, Leipzig, 1902.
- el-Bustî, Muhammed b. Hayyân, *Ravdatu'l-ukalâ ve nuzhetu'l-fudalâ*, nşr.: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid - Muhammed Abdurrezzak Hamza - Muhammed Hâmid el-Fakkî, Matbaatu's-sunneti'l-Muhammediyye, 1949.
- el-Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr, *Mecmû' resâili'l-Câhiz*, nşr.: Muhammed Tâhâ el-Hâcirî, Dâru'n-nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1983.
- ed-Demîrî, Kemâleddîn Muhammed b. Mûsâ, *Hayâtu'l-hayevân el-kubrâ (I-II)*, 4.Baskı, 1969.
- ed-Dubeyb, Ahmed Muhammed, *el-A'meş ez-zarîf*, 1.Baskı, Riyad, 1980.
- el-Ebşihî, Şihâbuddîn Muhammed b. Ahmed, *el-Mustatraf fi kulli fenn mustazraf*, Haz.: Muhammed Hayr Tu'me el-Halebî, Dâru'l-maârif, 3.Baskı, Beyrut, 2001.
- el-Husrî, *Cem'u'l-cevâhir fi'l-mulah ve'n-nevâdir*, nşr.: Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-cil, Beyrut, 1987.
- el-Iclî, Ahmed b. Abdullah, *Ma'rîfetu's-Sikât (I-II)*, nşr.: Abdalim Abdulazim el-Bestevî, Mektebetu'd-dâr, 1.Baskı, Medine, 1985.
- İbn Abdi Rabbih, *el-İkdu'l-ferîd (I-VII)*, nşr.: Ahmed Emîn - Ahmed ez-Zeyn - İbrahim el-Ebyârî, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 3.Baskı, Beyrut-Kahire, 1965.
- İbn Ebî Avn, Ebû İshâk b. Muhammed b. Ahmed el-Bağdâdî, *el-Ecvîbetu'l-muskite*, nşr.: Muhammed Abdulkâdir Ahmed, Matâbiu'n-nâşiri'l-Arabî, Kahire, 1983.

¹⁰³ *Guraru'l-hasâisi'l-vâziha*, s.477. Bazı kaynaklarda bu duanın Hz. Dâvud'a ait olduğu rivâyet olunmaktadır. Örneğin bkz. İsmâil Hakkı, *Tefsîru rûhi'l-Beyân (I-X)*, Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabî, IX, 388.

- ; *Kitābu't-teşbihât*, Haz. Muhammed Abdulmu'îd Hân, London: E. J. W. Gibb Memorial, 1950.
- İbn Ebi'd-dunyâ, Abdullah b. Muhammed, *es-Samt ve âdâbu'l-lisân*, nşr.: Ebû İshâk el-Huveynî, neşr.: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1.Baskı, Beyrut, 1410 h.
- İbnu'l-Merzubân, el-Muhavvelî, *Kitābu zemmi's-sukalâ*, nşr.: Me'mûn Muhammed Yasîn, Muessesetu ulûmi'l-Kur'an, Dâru İbn Kesîr, 1.Baskı (1412/1991).
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Muslim, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs*, nşr.: Muhammed Zehrî en-Neccâr, Dâru'l-cil, Beyrut, 1972.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *Kitābu'l-ezkiyâ*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, I. Baskı, Beyrut, 1985.
- ; *Ahbâru'l-hamkâ ve'l-muğaffelîn*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1.Baskı, Beyrut, 1985.
- ; *Ahbâru'z-zirâf ve'l-mutemâcinîn*, Haz.: Bessâm Abdulvehhâb el-Câbî, Dâru İbn Hazm, 1.Baskı, Beyrut, 1997.
- İsmâil Hakki, *Tefsîru rûhi'l-Beyân (I-X)*, Dâru ihyâi't-turâsi'l-'Arabî.
- el-İsfahânî, Râğib, *Muhâdarâtu'l-udebâ (I-V)*, nşr.: Riyâd Abdulhamîd Murâd, Dâru Sâdir, 1.Baskı, Beyrut, 2004.
- el-Kutubî Vatvât, Ebû İshâk Burhaneddin, *Guraru'l-hasâisi'l-vâziha*, Dâru S'ab, Beyrut.
- en-Nehravânî, İbn Tarâr el-Cerîrî, *el-Celîsu's-sâlih ve'l-enîsu'n-nâsîh*, nşr.: Abdulkerim Sâmi el-Cundî, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1.Baskı, Beyrut, 2005.
- en-Nemerî, İbn Abdilberr, *Behcetü'l-mecâlis ve unsu'l-mucâlis (I-VI)*, nşr.: Muhammed Mursî Hûlî; Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Kahire.
- es-Seâlibî, Ebû Mansûr, *Tahsînu'l-kabîh ve takbîhu'l-hasen*, Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut.
- ; Ebû Mansûr, *Kitābu hâssi'l-hâss*, nşr.: Hasan el-Emîn, Dâru mektebeti'l-hayât, Lübnan.
- es-Sûlî, Ebû Zekerîyyâ Muhammed b. Yahyâ, *Edebu'l-kuttâb*, nşr.: Muhammed Behcet el-Eserî, el-Matbaatu's-selefiyye, Kahire, 1999.
- et-Tevhidî, Ebû Hayyân, *el-Basâir ve'z-zehâir (I-IX)*, nşr.: Vedâd el-Kâdî, Dâru Sâdir, 1.Baskı, Beyrut, 1988.
- et-Tuyûrî, el-Mubârek b. Abdulcebbâr, *et-Tuyûriyyât (I-IV; 17 Cüz)*, 2004.
- el-Yûsî, Hasen, *Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem (I-III)*, Nşr: Dr. Muhammed Hacî - Dr. Muhammed el-Ahdar, Dâru's-sekâfe, 1. baskı, 1981.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer; *Rabû'l-ebrâr ve nusûsu'l-ahbâr (I-IV)*, nşr.: Târik Fethî es-Seyyid, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1.Baskı, Beyrut, 2006.